С.Н. 833637

БИБЛИОТЕКА „БАЛКАНСКИ ВЪПРОСИ“
Кн. XII.

К. Григоровъ.

СРЪБСКИТѢ ЖЕСТОКОСТИ ВЪ МАКЕДОНИЯ.

(1912—1915).

съ 20 ликове къмъ текста

Извлѣчение отъ книгата

„СРЪБСКИЯТЪ РЕЖИМЪ И РЕВОЛЮЦИОННАТА БОРБА ВЪ МАКЕДОНИЯ“

отъ

К. Пърличевъ, София, 1917 г.

Държавният литературен музей
Ин. № 4793

ИЗДАТЕЛСТВО АЛ. ПАСКАЛЕВЪ и СИЕ

Вмѣсто прѣдговоръ.

Всички спорове между България и Сърбия до войната отъ 1913 година изникваха прѣди всичко поради въпроса, кому въ края на краищата да принадлежи по право Македония, — на Сърбия или на България. Първата, считайки себе си онеправдана поради факта, че политическото ѝ обединение съ неосвободенитѣ ѝ сънародници отъ Босна и Херцеговина не бѣ постигнато на 1912. г, помисли, че въ неинъ интересъ ще бѫде да попрѣчи и на националното обединение на своята съсѣдка и съюзница България. Съ тая цѣль и за запазване на единъ овехтѣлъ принципъ, а именно равновѣсието на Балканитѣ, Сърбия влезна въ тайно споразумѣние съ Гърция, въ сила на което заетата отъ Турция територия се задържваше и разпрѣдѣляше между двѣтѣ контрактуващи страни и въ ущърбъ на България. Съ това не само се нарушаваше сключеният сръбско-български договоръ, съ който Сърбия признаваше покрай една безспорно българска часть отъ Македония и една спорна зона, но едноврѣменно съ това туряше се кръстъ на идеята за споразумѣние между балканскитѣ народи; а частно между Сърбия и България се отваряше една рана, която не се изцѣри нито съ междусъюзнишката война и нейния резултатъ, Букурешкия договоръ отъ 1913 г. и която не е затворена и днесъ, слѣдъ като България подписа Солунското примирие и Сърбия се постави въ положение да реализира своето обединение. И взаимнитѣ обвинения продължаватъ . . . До сега по-силниятъ се е считалъ обикновено по-правъ. По-силната Сърбия, въ съюзъ съ другитѣ балкански държави, се считаше по-права въ 1913 год. отъ усамотена България. Въ 1918 г. Сърбия прѣдъ прага на обединението си е още по-силна, имайки за съюзници великитѣ сили отъ Съглашението, а България е още по-уединена отколкото въ 1913 г. Но за добра честь, человѣчеството днесъ се напѫтва по една нова посока. Ако въ 1913 год., въпрѣки виковетѣ на по-силнитѣ, намѣри се человѣколюбецътъ Карнеги, който, водимъ отъ безпристрастната истина, пожела да установи отговорноститѣ на взаимнообвиняващитѣ се балканци и резултатътъ бѣ еднакво изобличителенъ, за да не ка-

жемъ по-тежъкъ именно за по-силнитѣ, то сега, слѣдъ като человѣчеството чу отъ устата на прѣдставителя на най-великата нация, че правдата е еднакво свята и когато тя е на страната на по слабитѣ, недопустимо е да се издава присѫда макаръ и отъ най-висшитѣ сѫдии на человѣчеството за смѣтка на която и да било нация, даже и когато тази послѣдната е побѣдена, прѣди да се е чулъ гласътъ на набѣдения.

Бѣхъ челъ книгата за „Сръбския режимъ и революционната борба въ Македония", издадена на 1917. г. Тя обхваща периодътъ отъ края на 1912. г. до края на 1915. г. и въ нейнитѣ шесть глави се изброяватъ по околии, градове и села изстѫпленията вършени отъ органитѣ на сръбскитѣ окупационни власти въ Македония и борбата на мѣстното население като реакция противъ сръбския режимъ. Като приложение къмъ книгата прибавени сѫ десетки ликове и снимки на жертвитѣ на тоя режимъ и десетина подробни списъка съ имената и мѣсторождението на убититѣ, изтезавани или екстернирани българи, както и редица ограбвания, безчестия и опожарявания.

Сега, когато до откѫснатата отъ цѣлия свѣтъ България долитатъ далечнитѣ отгласи отъ нови и тежки обвинения срѣщу нея, когато свѣтътъ е въ прѣдвечерието на сѫдбоноснитѣ рѣшения, които великиятъ ареопагъ има да взима, нѣма нищо по̀ елементарно отъ защитата на охуленото отечество. България може да признае, че бѣ побѣдена: правото винаги ли е тържествувало до днесъ? А какво друго освѣнъ своето правонационалното си обединение, търсѣше и търси тя? Ако нейнитѣ велики побѣдители разбиратъ това, не имъ остава друго, освѣнъ да узнаятъ още какви сѫ нейнитѣ хулители.

А чрѣзъ настоящето извлѣчение за сръбскитѣ жестокости въ Македония, което правя отъ споменатата по̀-горѣ книга, рисуватъ се добрѣ какви сѫ хулителитѣ на България.

К. Григоровъ.

София, декември 1918.

Още при влизането си въ Македония сърбитѣ проявиха неприязнено настроение спрямо мѣстното българско население. Послѣдното при първия си възторгъ отъ посрѣщането на християнски и съюзнишки войски на всѣкждѣ изразяваше своята радость непритворно, по своему, възклицавайки нѣкждѣ „добрѣ дошле", другадѣ „ура!", а на трето мѣсто „Христосъ възкресе!" Тия български изрази на естественото чувство на радость отстрана на населението не се харесаха на съюзницитѣ сърби. Тѣ на всѣкждѣ задаваха на сръбски въпроса: „ща си ти", на който отъ всѣкждѣ получаваха все сжщия отговоръ: „българинъ", въпросъ и отговоръ фатални и сждбоносни за отношенията на новитѣ съюзници, както е схванала това и Карнеджиевата анкетна комисия въ своя докладъ — Когато къмъ ячуари т. е. 3 4 мѣсеца слѣдъ привършването на военнитѣ дѣйствия, сърбитѣ се настаниха вече въ Македония, тѣхната неприязнь спрямо новитѣ имъ поданници взима заплашителенъ характеръ Тѣ почватъ вече явно да негодуватъ и побѣснѣватъ при всѣко проявление на българска рѣчь, българско име, българско чувство Отъ сега нататъкъ въ Македония не можеше да сжществува нищо българско: градоветѣ добиха сръбски имена; улицитѣ въ градоветѣ се наименуваха по сръбски; надписитѣ на магазинитѣ задължително трѣбаше да бждатъ сръбски; всѣки трѣбваше непрѣмѣнно да прикачи на името си окончание „ич"; свещеникътъ въ черква да служи на сръбски, владиката да споменава само името на краль Петра, богомолецътъ да се моли на сръбски, учительтъ да прѣподава на сръбски, а ученикътъ да стане „дјак" и всѣки день при влизане въ уч лището да заявява по задължение: „ја сам прави србин".

За управлението на Македония сърбитѣ въведоха специални наредби.*) Който гражданинъ не ги признаваше, считаше се за прѣдатель и се наказваше отъ специалнитѣ военни сждилища. Тежко наказание угрозяваше духовника, който не се съобрази съ изискванията на сръбското духовенство, изпълнитель и проводникъ на едничката религия въ държавата. Та-

*) Вж. „Наредби за обществената безопасность въ новитѣ сръбски земи", Бѣлградъ, 21 септември 1913 година, на сръбски.

кива свещеници веднага намираха затвора; а българскитѣ владици се считаха за изгубили своето паство и като такива прѣзъ една нощь тѣ бѣха накарани „доброволно“ да заминатъ задъ граница. За да свикнатъ богомолцитѣ на сръбско богослужение, устройваха се често молебствия отъ официално естество, на които благочестивитѣ българи биваха канени да участвуватъ съ прѣдупреждение и закани. Закриха се българскитѣ училища, като се унищожаваха българскитѣ учебници и пособия Които отъ българскитѣ учители въ страната подъ натискъ отъ властитѣ се съгласяваха да останатъ на мѣстата си подъ контрола и ржководството на опрѣдѣленитѣ за цѣлта патриоти сръбски директори и инспектори, приемаха се; всички останали трѣбваше да напуснатъ отечеството си Дѣцата биваха заставяни чрѣзъ родителитѣ си да посѣщаватъ сръбско училище; въ противенъ случай родителитѣ отговаряха съ кесията си

Такъва е въ общи черти картината на сръбския режимъ въ Македония до междусъюзнишката война Когато се обяви послѣдната, положението тамъ става несравнено по-тежко и непоносимо. Ето сега по възможность най-краткото изложение на установенитѣ конкретни случаи отъ сръбски жестокости до и слѣдъ междусъюзнишката война.

Скопйе. Съ заплашвания сърбитѣ сж заставили българитѣ още въ първитѣ дни да свалятъ българскитѣ знамена, съ които билъ окиченъ градътъ. Още съ влизането на сръбския прѣстолонаслѣдникъ тукъ, той се е обърналъ къмъ българския митрополитъ Неофита съ злокобнитѣ думи: „Да се помолимъ, владико, въ царь-Душановата църква“. Преподобни Методи Димовъ бѣ подложенъ на морални изтезания и тѣлесно малтретиране съ побой до синевини. Спасилъ е живота си благодарение на французко застжпничество. Карнеджиевата анкетна комисия потвърдява изрично тоя случай. (Вж. обр № 1) — Въ Скопйе сръбскиятъ прѣстолонаслѣдникъ самъ е ударилъ плѣсникъ на невинното момиченце Васка Зойчева, само защото на въпроса какво е по народность, то е отговорило, че е българче. (Вж. обр № 2). Гражданинътъ Спиро Гайдарджиевъ, измжчванъ най-жестоко въ затвора отъ прѣдседателя на „Черната ржка“ въ Скопйе, майоръ Поповичъ, е свидѣтель на първитѣ жертви на сръбската жестокость спрямо арестувани по подозрение българи и турци отъ града, които сж били хвърлени въ Вардара още прѣзъ първитѣ дни слѣдъ настаняването на сърбитѣ тукъ, макаръ че Скопйе се прѣдаде безъ бой. Самъ Гайдарджиевъ, слѣдъ 40-дневни морални изтезания, жестокъ побой, връзване и задушване, най-послѣ едва е спасилъ живота си по застжпничеството на руския консулъ въ града. — Димче Арсовъ е билъ битъ отъ сърбитѣ, само защото е изказалъ на български своитѣ благопожелания къмъ близки роднини, които изпращалъ на гарата. Пеце Шивача билъ битъ до смърть, защото въ интименъ разговоръ казалъ: „азъ умирамъ,

но сърбинъ не ставамъ". Тома Тополовъ билъ битъ, защото закъснѣлъ да замѣни българската фирма на хотела си съ сръбска. Стоянъ Маткалия е изтезаванъ въ едно тъмно маазе, като го заставили да стои съ боси крака въ вода и го били до смърть, понеже не отдавалъ нужнитѣ почитания на посѣтителитѣ си сърби въ своя дукянъ и въ хана си. — На 23 юни 1913 год. сръбскитѣ власти въ Скопйе поканватъ всички градски български свещеници и първенци въ двора на черквата „Св. Димитъръ" и слѣдъ като ги насилватъ да подпишатъ нѣкаква бумага, тикватъ ги въ затвора, дѣто скоро достигнали числото 300 души, защото докарани били тукъ и най-виднитѣ селяни отъ околията — всички псувани, ругани и бити за дързостьта имъ да се наричатъ българи. 99 души отъ арестуванитѣ граждани били интернирани въ Митровица; изъ пѫтя тѣ сѫ били прѣдметъ на тежки обиди, лични оскърбления и заплашвания. Въ Митровица сръбскиятъ капитанъ Гюрковичъ имъ държалъ рѣчь, въ която ги прѣдупрѣждавалъ, че ще отговарятъ съ главитѣ си, ако проявятъ непокорство, а разни чиновници ги одумвали, окайвали ги и послѣ ги увѣщавали да прѣклонятъ глава и се признаятъ за сърби, като имъ натяквали постоянно за домъ, сѣмейство, имотъ и животъ.

Куманово. Сръбскиятъ окрѫж. управитель Ранко Трифуновичъ слѣдъ като отнелъ отъ рѫцѣтѣ на мѣстнитѣ българи общинското управление, още въ първитѣ дни побързалъ да прѣдупреди гражданството противъ всѣка проява на български чувства и самоувѣрено заявявалъ, че освобождчнието на града е дѣло на сръбската армия Йорданъ Йовчевъ, търговецъ, съзнателенъ българинъ, иска разрѣшение да замине по работа за Солунъ, но му отказали Понеже слѣдъ повторното искане и отказъ, той е поискалъ да узнае причинитѣ на отказа, не минава дълго и той билъ унищоженъ безслѣдно — Заловенъ билъ отъ сърбитѣ софийския вѣстникъ „Дневникъ" и само за това арестувани били и осѫдени по на единъ мѣсецъ затворъ Манасъ Кършутски, Петрушъ Андоновъ, Теодосъ Димовъ, Петко Карамфиловъ и Теодосъ М. Кралевъ. — Прѣзъ мартъ обискиратъ кѫщитѣ на Коце Перковъ, Ст. Стояновъ, Тодоръ Сопотски, Стоянъ Дъртковъ и Сибинъ Димитровъ; намѣрени били по една пушка отъ турско врѣме и по тая причина тѣ били арестувани и сѫ лежали по два мѣсеца. — За опитъ за съобщение съ България сърбитѣ залавятъ Стоилъ Божиновъ Пръчковъ и Иванъ Спасевъ, хвърлятъ ги въ затвора, изтезаватъ ги и слѣдъ 7 мѣсеца първиятъ умира вслѣдствие изтезанията Прѣзъ априлъ сърбитѣ събрали градскитѣ свещеници, а именно: архиерейскиятъ намѣстникъ на българската община Владимиръ Яневъ, Андонъ Дамяновъ, Георги Стаменовъ и Дионисъ Георгиевъ, убѣждаватъ ги да се признаятъ за сърби. Слѣдъ отказа имъ тѣ сѫ били откъснати отъ домашни и паство и екстернирани въ България По сѫщата причина аре-

стувани сѫ били и учителитѣ Миланъ Петковъ, Тръпко Донгчевъ, Иванъ Трайковъ, Александъръ Борозановъ и Велко Смилевъ заедно съ 52 граждани, както и 7 гражданки (Юлияна Заркова, Доца Карабска, Павуна Якимова, Иванка Кръстева, Стоя Гюридоска, Гюргя Таскова и Траяна Велкова). Почти едноврѣменно съ тѣхъ (мѣсецъ май) тикнати сѫ били въ градския затворъ и 130 души първенци, свещенѥци и учители отъ Кумановскитѣ села. Прѣдъ страха отъ тия арести мнозина селени сѫ се укрили; тогава сѣмействата имъ сѫ изкупували скѫпо това отклонение: послѣднитѣ сѫ били вдигани отъ селото и задържани въ града, дѣто безъ подслонъ сѫ били излагани на лишения и мѫки по цѣли мѣсеци, както е случаятъ съ сѣмейството на Арсений Николовъ отъ с Кокошине и мн. други. Лазаръ Митковъ отъ с. Облавци, повиканъ въ околийското управление, не се врѣща вече живъ. Тасо Четирски отъ село Младо Нагоричино билъ убитъ отъ „Черната рѫка" въ своя ханъ;Цане Димовъ отъ с Павлешенци арестуванъ, безслѣдно изчезналъ; Тево Псалтировъ отъ с. Живине постига сѫщата участь; Саздо Галевъ отъ с. Кокошине и Стоянче попъ Манасиевъ и Стоиле отъ с Малино били извикани единъ день отъ кѫщи отъ сръбски стражари, но още единъ пѫть никой не ги е видѣлъ живи. Ицо отъ с. Павлешенци е билъ обѣсенъ отъ пратеници на „Черната рѫка" въ собствената му казаница. Доне отъ с. Винци, повиканъ въ околийското управление, билъ подложенъ на страшни мѫчения чрѣзъ стягане, разпѫване и най-послѣ изхвърленъ отъ балкона Миланъ Арсевъ Пурчевъ отъ с Живене билъ повиканъ въ общинското управление въ с. Павлешенци, за да каже имената на ония, които искали да възобновятъ революционната организация. Отричайки да знае нѣщо, той трѣбвало да бѫде съблеченъ и подложенъ на побой. Тогава Пурчевъ извадилъ скрития си револверъ, насочилъ го срѣщу околийския началникъ Тодоръ войвода, когото повалилъ, стрѣлялъ и срѣщу двамата стражари, които сѫщо паднали и съ послѣдния патронъ се самозастрѣлялъ.

Велесъ. Поради силно развитото си национално чувство Велешани сѫ прѣдпочитали да плащатъ установенитѣ отъ сърбитѣ глоби, но не и да пращатъ дѣцата си въ сръбско училище; когато сърбитѣ забранили българска служба и българска проповѣдь въ черквата, Велешани съ своя владика протестирали прѣдъ властьта противъ извършеното посѣгателство; когато владиката билъ арестуванъ и послѣ екстерниранъ въ България, гражданитѣ бойкотирали сръбската служба въ черква и сѫ се лишили отъ черкуване. Сръбскитѣ власти забраняватъ на Велешани отпразднуването на българския националенъ праздникъ „Св. св. Кирилъ и Методи" и имъ заповѣдватъ да отворятъ дукянитѣ си; а тѣ излизатъ въ чаршията въ празднично облекло. Заповѣдватъ имъ да празднуватъ сръб-

ския свети Сава —тѣ не се обаждатъ на поканата. За всичко това трѣбвало да се издирятъ „подстрѣкателитѣ“ и „съмнителнитѣ“ граждани. А кои не сж били такива за сърбитѣ. И тѣ започватъ съ обезоржжаване обиски, арести, изтезания. Стотици граждани и селяни отъ околията, едни „подозрителни“, други „подстрѣкатели“, оковани въ тежки вериги, били изпратени да гниятъ въ скопския затворъ впродължение на една година, слѣдъ което били осждени на доживотенъ затворъ.

Вечерь слѣдъ 9 часътъ въ никоя кжща не бивало да гори лампа и дойката въ тъмно трѣбвало да кърми своето бозайниче или майката да наглежда своя болникъ. Инакъ сръбски агентъ добралъ се крадешкомъ, хлопа на прозореца, зловѣщо и всѣва трепетъ въ сърдцата на домочадието. Но паниката между населението е била ужасна, когато настръхналитѣ Велешани почнали тайнствено да се питатъ за злокобната участь на този безслѣдно загиналъ, оня незабѣлѣзано изчезналъ тѣхенъ съгражданинъ каквито сж случаитѣ съ Попъ Иванъ Аврамовъ, Попъ Лазаръ Трайчевъ Андовъ, Попъ Петъръ Андреевъ и други Жертвитѣ слѣдъ като сж били звѣрски изтезавани, послѣ били изклани и труповетѣ имъ изсвърлени въ Вардара. Сръбското училище е било инквизиторското мѣсто, дѣто кървавитѣ петна по стѣнитѣ дълго врѣме сж свидѣтелствували за чудовищнитѣ прѣстжпления вършени отъ „Черната ржка.“

Въ **Тетово** сърбитѣ сж подложили на тежки изтезания 14 души отъ по-първитѣ граждани. Убити сж гражданитѣ Гавро Серафимовъ Сельо Ратайски, Йовче Яневъ и Иванъ Чкарковъ. Въ околията има 308 души убити разпрѣдѣлени по общини какго слѣдва: Първенишка община 17 души; Лѣшечка община — 10 д., Селчишка община — 9 д. Долно Палчишка — 9 д, Седларевска — 1. Чифличка — 12 д., Челопечка — 7 д., Жилинска 73 д. и Сѣнкоска община—170 души. (Вж въ приложението къмъ „*Сръбския режимъ и революционната борба въ Македония*“ списъка за жертвитѣ отъ Тетовско).

Кичево. При настаняването на сръбската власть въ Кичево и околията, арестувани сж били на първо врѣме всички градски учители и свещеници, както и най-виднитѣ граждани поради отказа имъ да подпишатъ поднесената имъ декларация, че тѣ сж били отдавна сърби. Едноврѣменно съ тѣхъ арестувани сж били отъ околията 106 души селяни. За отказъ да измѣнятъ на народностьта си убити бѣха Иеромонахъ Софроний, егуменъ на Прѣчистанския монастиръ и иеромонахъ Теофанъ, калугеръ при сжщия монастиръ. И двамата били извикани съ измама отъ монастира отъ сръбски стражари и подъ прѣдлогъ, че ги вика властьта въ Дебъръ, единиятъ е

билъ застрѣлянъ, а другиятъ умрѣлъ като Исуса Христа, а именно разпнатъ на кръстъ и отъ двѣтѣ му страни разпнати двама негови другари (Вж. обр. № 3). Отъ арестуванитѣ и тежко изтезавани умрѣли мѫченически Якимъ Йончевъ отъ с. Подвисъ, Иванъ Сърбиновъ отъ с Лахчани, Търпо Мойсовъ отъ с. Поповецъ Мице Найдовъ отъ с. Цѣръ и Константинъ Траяновъ отъ сѫщото село. Убити: Киро Василевъ отъ с. Яворецъ, Максимъ Мицковъ отъ с. Осой, Наумъ Бѣличовъ отъ с Цѣръ и Петъръ Силевъ отъ сѫщото село. Максимъ Костовъ отъ с. Рѫбетино, състоятеленъ и свѣстенъ селянинъ, е билъ убитъ по най-жестокъ начинъ: изкаранъ вънъ отъ селото, рѣзали сѫ му послѣдователно ушитѣ, носа, езика, пръститѣ краката, докато останалъ само трупъ и така издъхналъ. (Вижъ обр. № 4.)

Дебъръ. Смъртно изтезавани отъ сърбитѣ, или направо убити отъ тоя градъ има 64 души а отъ околията 200 души, а именно; с Борово — 34 д., с. Могорче — 20 д, с. Торбаче — 15 д, с. Трѣбища — 13 д., с Кленье — 3 д., (Вж. обр. № 5.) с Гиновецъ двама. с Модричъ — 4 д. с. Дрѣнокъ и Джепища по единъ с Нерѣзи — 3 д.. с. Мало Папрадникъ 1, с. Голѣмо Папрадникъ двама, село Пискупщина трима, с Житинани — 1, с. Горенци — двама, с. Новакъ, 1 с. Коджаджикъ — трима, с. Брѣщани — единъ, с Ябланица — 5 д., с. Брощица и Баланци по единъ, с. Гари — 5 д., с Радоеща 1, с Тучепе — 1, с Голѣмо Острени двама, с. Осолница — трима с. Лѣсничани 8 д, с. Окщунъ — 12 д., с Жупа-селце—12 души и с. Елевци 39 души — всичко въ Дебъръ и околията 264 души. — А опожарени кѫщи: въ града Дебъръ 290, а въ околията: с. Кривци 44, с. Кѫщи (Село-Куки)—12, с. Горно Вичища — 11, с Долно Вичица 7, с. Бомово 5, с. Трѣбища 2, с. Гиновецъ една, с. Елевци 5, с. Папрадникъ двѣ, с. Извири 5, с Серпетово 11, с Горно Косоврасти 2, с. Долно Косоврасти 73. с. Голеища 7, с. Торбаче 28, с. Окщунъ, 7 с. Лѣсничани 36, с Коняри 7, с. Аме 15 с. Кленье 123, с Могорче 60, с. Борово 100. с Забзунъ 120 и с. Стеблево 160 - а всичко изгорени кѫщи въ Дебъръ и околията 1133. Вж. „*Сръбскиятъ режимъ въ Македония*“ приложение, списъкъ на жертвитѣ отъ Дебъръ и околията.

Галичникъ. Пристигнали на 3. ноември, сърбитѣ веднага пристѫпили къмъ унищожение на училищната библиотека въ града, като изгорили около 1000 книги, а всичката училищна покѫщнина изпочупили Архиерейскиятъ намѣстникъ на българската община Павелъ Теодосиевъ е билъ арестуванъ, мѫченъ, битъ съ торби пѣсъкъ и интерниранъ въ Скопския затворъ, дѣто и умрѣлъ отъ изтезанията Свещеникъ Апостолъ Мироновъ отъ с Трѣсънче е билъ насила измъкнатъ отъ дома

посрѣдъ нощь и завлѣченъ до близката гора, дѣто сѫ го обезобразили и му счупили черепа Бившата революционерка Андревица е била убита само прѣдъ страха да не почне дѣйностьта си отъ турско врѣме

Охридъ. Слѣдъ екстернирането на митрополитъ Бориса въ българската митрополия се настанилъ сръбскиятъ митрополитъ Варнава Той е псувалъ гражданитѣ и срѣдъ улица е биелъ ония, които не му отдавали почесть Всички учители и по събудени граждани били арестувани въ единъ зимникъ, дѣто били изтезавани безчеловѣчно Въ едно тъмно и тѣсно пространство били поставени много души, като че съ цѣль да ги одушатъ. Освѣнъ заплашвания и насилнически срѣдства, тукъ сърбитѣ сѫ прилагали и тежки берии и безпричинни глоби. Органи на властьта сѫ заявявали, че докато населението не тръгне съ цървули — правѣла е на сърбитѣ впечатление обстановката на Охридчани — послѣдното нѣма да се признае за сръбско. Нѣкакъвъ майоръ който минавалъ между сърбитѣ за образованъ. говорилъ прѣдъ едно събрание за сръбска народность въ Македония, а за старинитѣ находящи се въ града, казвалъ, че били останки отъ нѣкогашна „велика Србија". — Гражданинътъ Левъ Огненовъ, Робертъ Колежки възпитаникъ, щѣлъ да бѫде убитъ въ двора на черквата „Св. Климентъ", ако не е билъ прѣдупрѣденъ Иванъ Групчевъ, прѣслѣдванъ сѫщо съ цѣль да бѫде убитъ, билъ принуденъ да се затвори дълго врѣме въ кѫщи. Тодоръ Джамбазовъ, повиканъ единъ день въ клуба на „Черната ржка", билъ подложенъ на жестокъ побой и спасилъ живота си съ бѣгство. Осѫденъ отъ Черната ржка и изпратенъ на екзекутиране е билъ гражданинътъ Иванъ Алчевъ, но замушканъ. той успѣлъ съ бѣгство да се изтръгне изъ ржцѣтѣ на своитѣ джелати. Гражданинътъ Мишевъ, въ домътъ на когото при обискъ била намѣрена една ловджийска пушка, билъ вързанъ и битъ по немилостивъ начинъ въ присѫтствие на жена му и дѣцата му. Освѣнъ това застрѣляни сѫ въ града безъ никаква присѫда учительтъ Димитъръ Ивановъ (Вж. обр. № 6.) родомъ отъ града, свещеникъ Георги попъ Ангеловъ отъ с. Слатино, Иванъ Дойчиновъ и Христо Байрамовъ отъ Охридъ. Стоянъ Гълѫбовъ отъ с. Велмей, Лазаръ Глигоровъ, бившъ учитель, отъ с. Велгощи, Коста Лятковъ отъ сѫщото село и мнозина турко-албанци. Десетки младежи отъ града били арестувани и обречени да бѫдатъ осѫдени на смъртъ; но откарани въ Битоля, тѣ могли да изкупятъ живота си срѣщу една сума отъ 500 лири турски. Убити младежи сѫ Никола Силяновъ отъ Охридъ и Анастасъ Христовъ отъ село Дърмени, Рѣсенско. Градскитѣ свещеници Георги Икономовъ, Георги Бъндевъ, Иванъ Савевъ, Петъръ Рибаровъ, Хараламби Доневъ, Анастасъ Автовъ, Ахилъ Карадимчевъ и Дяконъ Герги Снѣгаровъ били подложени на

силни морални изтезания въ продължение на двумѣсечния имъ арестъ. Изтезаванъ е билъ сѫщо и Василъ Маленковъ. А кѫщата на войводата Петъръ Чаулевъ и на неговитѣ роднини Якимъ Чаулевъ, Григоръ Чаулевъ и Ленка Чаулева сѫ били ограбени и отъ основи разрушени. — с Велгощи, прѣдградие на Охридъ, знечително пострадало и даже опожарено въ турско врѣме и послѣ пакъ възстановено, сега трѣбвало да изпита и сръбската жестокость. Сърбитѣ сѫ събрали всички мѫже отъ селото, наредили ги въ редици и отъ всѣки петъ души билъ изкарванъ по единъ и прѣдъ очитѣ на всички други застрѣлванъ. По тоя начинъ застрѣляни били 12 души. Вижъ с Велгощи, обр. № 7.

Въ 4 села отъ Слатинска община, Охридско, има 86 души убити отъ сърбитѣ. Въ Пещанската община — 48 души; въ Велгошка община — 27 души извънъ споменатитѣ 12 д. въ с. Велгощи. Въ Мешеишка община — единъ; въ Бѣлчишка — трима; въ Опеничка община трима; въ Велмейска община — 9 д и въ Сливовска община — 10 души. Вижъ въ приложението къмъ *„Сръбскиятъ режимъ и революционната борба въ Македония“* отъ 1917 год. списъка на жертвитѣ въ Охридска околия.

Въ **Рѣсенъ** сърбитѣ закриха класнитѣ и основни, както и недѣлнитѣ училища въ града и голѣмото с. Янковецъ, унищожиха училищнитѣ библиотеки въ града и всички околни села и заличиха всички български надписи на паметни плочи въ църквитѣ и училищата; изгориха всички намѣрени въ частнитѣ домове ликове на българския царь Екзарха и видни македонски революционери; биха немилостиво ученицитѣ Владимиръ Мильовски, Борисъ Чукалевъ, Асѣнъ Ляпчевъ, Крумъ Поповъ, Никола Татарчевъ и Кирилъ Милошовъ, защото пѣли български пѣсни и носили пансионската си униформа; обезорѫжиха мѣстнитѣ четници, макаръ тѣ да бѣха принесли цѣнни услуги на сръбскитѣ войски при настѫплението имъ; повърнаха обратно всички български революционери, които бѣха тръгнали за Малгара въ помощь на българскитѣ войски въ борбата противъ Турция; устроиха засада на войводата Кръсто Трайчевъ; тероризираха гражданитѣ да се декларират за сърби, а поради отказа имъ да сторятъ това екстернираха първенцитѣ Михаилъ Татарчевъ, Коста Стрѣзовъ, А. Милошевъ, Ефтимъ Ляпчевъ, Лазаръ Стрѣзовъ, Георги Татарчевъ, Ст Мильовски, Ст. попъ Георгиевъ, Кр Дулянозъ Кр. Стрѣзовъ, Г. Буруджиевъ, Христо Никовъ, архиерейския намѣстникъ свещеникъ Търпо Поповски и учителитѣ Георги Трайчевъ, Климентъ Хаджовъ, Димитъръ попъ Андреевъ, Сп. Монавчевъ, Лазаръ Кипревъ и Петъръ попъ Андреевъ. Отъ града и околията арестувани българи първенци всичко 496 души.

Битоля. На 17 юни 1913 г. сръбскитѣ власти въ града арестуваха 9 души български основни учители отъ градскитѣ училища, 10 души отъ класнитѣ училища въ града, окржжния училищенъ инспекторъ Александъръ Развигоровъ отъ Щипъ, околийския училищенъ инспекторъ Ахилъ Минджовъ отъ Охридъ, секретаря при Битолската българска митрополия Спиро Мирчевъ отъ Прилѣпъ, архивара при сжщата Иванъ Петровъ отъ Битоля и енорийския свещеникъ Попъ Иванъ попъ Анастасовъ отъ Охридъ, както и 7 души основни учители въ околията. Всички бѣха поканени отъ властьта да станатъ сръбски учители и чиновници; за тая цѣль имъ е била поднасяна за подписване една готова декларация; понеже всички съ възмущение отказали това, заплашили ги съ застрѣлване Когато и това не помогнало, на 13 юли сжщата година тѣ били всички екстернирани за България, подложени изъ цѣлия пжть на страшни мжки и поругания На 20 юни 1913 г. въ града сж били арестувани още 87 души първи граждани, свещеници, търговци, единъ докторъ (Чкатровъ) единъ аптекарь (Кръсто Франговъ) и задържани тамъ цѣлъ мѣсецъ — до 20 юли с. г., съ изключение на Владо Иосифовъ, задържанъ до 18 августъ 1914 г, Василъ Мазаръ тъ, освободенъ чакъ на 15 септември 1915 г. въ гр Пограде цъ, сирѣчъ слѣдъ сръбското отстжпление А цѣлото българско сѣмейство Стамболджиеви бѣ изклано една вечерь всрѣдъ Битоля отъ сърбитѣ за примѣръ и назидание на опоритѣ българи отъ Битоля. Слѣдъ това убити сж въ Битоля още Никола Кузевъ, Вангелъ Църнамаровъ, Илия Иосифовъ и Петъръ Стойковъ отъ града; Веле Мицевъ отъ с. Беранци, Нове Ангеловъ и Кръсто Христовъ отъ с Ивановци, Сърбинъ Стрѣзовъ отъ с. Кръстоформъ Митре Църклевъ и Китанъ Кръстевъ отъ с. Путурусъ; Наумъ Колевъ, Гуле Колевъ и Павле Христовъ отъ с. Кукуречани; Секула Георгиевъ, Марко Петровъ и Стоянъ Талевъ отъ с Могила; Стоянъ Талевъ и Христо Кузевъ отъ с. Беранци; Цвѣтко Ивановъ отъ с. Облаково; Коте Степановъ отъ с. Стругово, Начо Дамчевски отъ с. Кръклино; Иеромонахъ Козма, егуменъ на монастира „св. Петъръ“. с Смилево; свещеникъ Илия попъ Наумовъ и Петъръ Найдовъ отъ с Лопатица; Спиро Таневъ и Гоше Ивановъ отъ с Лера; Стоянъ Марковъ отъ с Рамна; Лазаръ Пурдовъ, Илия Четелевъ и Блаже Рашайковъ отъ с. Гявато. Всичкитѣ тѣзи жертви отъ Битолско сж били прѣдварително арестувани въ Битолския затворъ; тамъ сж били грозно изтезавани а слѣдъ това изкарвани на групи отъ по 5 – 6 души всѣка вечерь и убивани, слѣдъ което сж ги заравяли при Девеани и други мѣста близко до града. Само Илия Иосифовъ отъ Охридъ, бившъ четникъ, е билъ убитъ по пжтя между Прилѣпъ и Велесъ, на Бабуна планина (Вж обр. № 8).

Отъ Битолската околия селата Цапари, Гявато и Сръбци бѣха особно засѣгнати отъ сръбската напасть. На 29 априлъ

1913 год. Битолскиятъ сръбски околийски началникъ Яне Константиновичъ заедно съ поручикъ Михайло Михайловичъ, членъ отъ „Черната ржка", придруженъ отъ още двама сръбски войводи съ 60 души стражари и една рота войници обсаждатъ село Цапари, събиратъ всички мжже и отъ страхъ прѣдъ бждаща революция имъ прѣдлагатъ да прѣдставятъ всичкото оржжие, което ужъ било скрито въ селото. Като не могли да намѣрятъ такъво, селскитѣ свещеници и първенци, както и голѣма часть отъ селянитѣ биватъ подложени на такива инквизиторски мжки и изтезания, каквито Цапари никога по-рано (въ турско врѣме) не е запомнювало Христо К. Вельовъ (Вж. обр. № 9), Трайче Ташковъ, Лазе Василевъ, Христо Колевъ, Насе Гечевъ, Иванче п. Трайковъ, Петре К Пъркевъ, Апостолъ Щатевъ и Наумъ Василевъ сж най-тежко пострадалитѣ, слѣдъ което заедно съ още мнозина други селяни били тикнати въ никому неизвѣстни тъмнични келии Отъ голѣмитѣ изтезания Насе Гечевъ, бивши селски войвода прѣзъ врѣме на голѣмото македонско Илинденско възстание мжченически умрѣлъ въ Битолския затворъ на 14 май сжщата година. На 1 май сжщитѣ инквизитори дошли въ селото да прибератъ чакъ до ножоветѣ, съ които селянитѣ си служели на трапезата. А на 2 сжщия мѣсецъ мжчителитѣ търсили отъ свещеникъ Спиро Димитровъ и презвитерата му стара революционна архива, а отъ селянитѣ Нашо Наумовъ, Иванъ Тръпчевъ, Спиро Танчевъ и др. сж взели по нѣколко наполеона за да се спасятъ отъ затворъ; на Георги Димитровъ нанесли 40 удара съ тояга и 25 съ теленъ камшикъ по голъ гръбъ и коремъ. Прѣди да напуснатъ селото, единъ сръбски офицеръ се изразилъ, че сърбитѣ мразили на първо мѣсто българитѣ, послѣ австрийцитѣ, а най-послѣ турцитѣ. Освѣнъ това заявили, че единъ скорошенъ день ще донесе войната между Сърбия и България За да видятъ какъ сж подѣйствували подвизитѣ имъ върху духоветѣ на Цапарчани и селянитѣ отъ околнитѣ села, сръбскитѣ власти сж изпратили чрѣзъ Гяватското селско общинско управление апелъ за записване доброволци въ сръбската армия, който билъ посрѣщнатъ отъ селянитѣ съ неприкрито негодование. Тогава властьта започнала да записва „доброволци" безъ добра воля. Една Цапарска депутация се явява прѣдъ Битолския Руски консулъ да протестира, но прѣдставителтъ на Николая II ги е прѣдалъ на сръбската власть и ония, които не успѣли да се изкубнатъ, а именно Марко Колевъ Митре Чорбевъ и Гоше Ангелевъ, били арестувани и грозно изтезавани въ Битолския затворъ, дѣто прѣстояли отъ 9. юни до 15. юли 1913. година. А другитѣ членове отъ тази депутация се изпокрили изъ Битолскитѣ улици На 16. юни сжщата година сърбитѣ арестуватъ още свещеникъ Спиро Димитровъ, свещеникъ Никола Петровъ и бившия учитель Наумъ Василевъ.

Въ **Тиквешко** сръбскитѣ власти мѫченически изтезавали 91 души, отъ които трима умрѣли вслѣдствие изтезанията; забѣлѣзани убийства сѫ извършили надъ 186 души; двама души сѫ обѣсили; 15 жени сѫ обезчестили, отъ които 4 умрѣли отъ изнасилването. По-обстойни указания има въ приложението къмъ книгата „Сръбскиятъ режимъ и революционната борба въ Македония", въ списъка за жертвитѣ отъ Тиквешко.

Въ **Прилѣпъ** отъ рано сръбскитѣ власти бѣха се запретнали да стреснатъ българщината: на 4. декември 1912. година, по случай рожденния день на сръбския прѣстолонаслѣдникъ билъ устроенъ въ града банкетъ, на който между другитѣ билъ поканенъ и българския учитель Атанасъ Лютфиевъ. При наздравицитѣ този дигналъ чаша въ честь на Царя на българитѣ Не изминали още 10 минути слѣдъ това, сърбинътъ Стефо измамнически го повиква на вънъ. При запушени уста, Лютфиевъ билъ измъкнатъ отъ кѫщата и подиръ това той изчезва отъ града Всички издирвания, молби и плачове на нещастната му майка останали напраздни: и до днешенъ день не се знае дѣ е неговия гробъ Сръбскиятъ министъръ на вѫтрѣшнитѣ дѣла счита това убийство „лесно обяснимо". Въ своята брошура „Сърби и българи въ балканската война" той казва, че Лютфиевъ „по всички признаци", ще да билъ „линчуванъ" отъ сръбски комитаджии заради неговия „прѣдизвикателенъ тостъ" . . .

Още подъ впечатлението на това мистериозно убийство, архиерейскиятъ намѣстникъ на българската община свещеникъ Иванъ Антоновъ и главниятъ учитель на българскитѣ училища въ града Илия Ивановъ биватъ повикани на 8 декември сѫщата година отъ сръбския комендантъ на града майоръ Ненадовичъ, който имъ казалъ: „Вие сте рѫководителитѣ на българщината въ Прилѣпъ и като такива ще съобщите на населението да се откаже отъ мисъльта си за присъединение къмъ България." Скоро слѣдъ това впрочемъ, туй прѣдупреждение било и официално отправено къмъ населението съ облепени афиши А още прѣди коледа завзета бѣ отъ сърбитѣ и централната българска черква „св. Благовѣщение", а слѣдъ нея и другитѣ черкви както въ града, тъй и въ околията. Плочитѣ съ български надписи въ монастиритѣ „св Архангелъ" въ с Варошъ, „св. Богородица" (Трѣскавецъ) и „св. Никола" въ с. Прилѣпецъ били изпочупени и разхвърлени на всички страни, за да не могатъ никога да се намѣратъ и сглобятъ. Въ врѣме на обезорѫжаването команди отъ сръбски нередовни войници разпрѣдѣлили града и околията на участъци и почнали публично да биятъ населението, прѣдимно по-будднитѣ хора На такъвъ публиченъ побой сѫ били подложени 48 души отъ града и 146 отъ селата. Аресттитѣ започнаха съ архиерейския намѣстникъ Иванъ Антоновъ, а подиръ него за-

твориха и 32 души между по-виднитѣ граждани и учители. Гражданинътъ Григоръ Кондовъ билъ задигнатъ една вечерь отъ кѫщи и отъ тогава насѣтнѣ той е изчезналъ безъ никаква слѣда. 16 души български учители и 7 учителки били заставени да напуснатъ домашно огнище и роденъ градъ задѣто отказали да приематъ сръбска служба.

Въ **Крушово** още отъ началото на сръбското владичество обезорѫжена бѣ отъ властьта мѣстн. рев чета на Методи Стойчевъ, както и оная на Иванъ Джоневъ, макаръ че тѣ имъ помагаха въ войната противъ Турция По-вечето отъ четницитѣ бѣха малтретирани, а четникътъ К. Георгиевъ — арестуванъ Сѣмействата на четницитѣ Велко Стефановъ, К Георгиевъ и Хр. Тахчиевъ бѣха подложени на побой подъ прѣдлогъ на скрито орѫжие. Въ с Острилци сърбитѣ убили още въ първитѣ дни Стоянъ Велевъ, а въ с. Журче умрѣлъ отъ побой селянинътъ Христо Талевъ Прѣзъ сѫщото врѣме въ с. Растовина е убитъ Андрея Богоевъ, а селянитѣ Кръсто Златановъ, Степанъ Андревъ, Петъръ Георгиевъ и други отъ сѫщото село били интернирани въ Битоля подъ прѣдлогъ, че давали хлѣбъ на забѣгнали български четници. Въ с Кочище билъ убитъ Златанъ Найдовъ, а интернирани въ Битоля Андре Христовъ, Никола Найдовъ и други отъ сѫщото село задѣто сѫ давали прибѣжище и храна на забѣгнали четници. Въ с. Мрѣнога билъ убитъ четника Нечо Гроздановъ, въ с. Горно-Дивяци убитъ Стойко Блажевъ, а Иванъ Найдовъ осакатенъ отъ силенъ побой. Всички убийства въ Крушовско се извършвали отъ сръбскитѣ войводи Долгачъ, Блаже и Боге.

Въ Крушово бити сѫ прѣзъ това врѣме гражданитѣ: Кръсто Житошановъ, Стерйо Велевъ и жена му, Иванъ Такевъ, Стоянъ Йосифовъ, Донка Иванова и мнозина други, а Атанасъ Янкуловъ е убитъ. Арестуваха свещеникъ Наумъ Мешковъ, учителитѣ Михаилъ Станоевъ, Ташко Попъ Христовъ, Стерю Блажевъ, Димитъръ Атанасовъ и гражданитѣ: Павле Пантовъ, 75 годишенъ старецъ, дѣецъ отъ църковно-училищната борба, Георги Каревъ, братъ на войводата Никола Каревъ и всички по-събудени българи. Димитъръ Кръстевъ е билъ битъ, защото не е искалъ да свали българския надписъ на магазина си.

Въ с. Журче и с. Острилци пропѫдени били учителкитѣ; отъ с. Мрѣнога интерниранъ учительтъ Стефанъ Поповъ; отъ с. Кривогащани бити и интернирани учительтъ Петъръ Мирчевъ и свещеникъ Йорданъ Попъ Николовъ; отъ сѫщото село убитъ бившия четникъ Георги Стойчевъ; отъ с. Бучинъ прогоненъ учительтъ; отъ с. Пуста-Рѣка битъ и интерниранъ свещеникъ Никола Георгиевъ.

Училищата въ града и селата бѣха затворени още прѣди междусъюзнишката война, а огъ черквитѣ изхвърлиха и унищожиха всички български книги и надписи Училищната библиотека, както и архивата бидоха спасени благодарение усърдието на прѣданния старъ служитель Димитъръ Недѣлковъ Арестуванитѣ до сега учители Михаилъ Станоевъ Княгиня Станоева и Флора Попъ-Христова бѣха прѣзъ туй врѣме екстернирани въ България. Въ с. Кривогащани сърбитѣ бѣха изгорили училищната архива, черковнитѣ книги и частнитѣ библиотеки на учителя Мирчевъ и първенеца Никола Спасевъ, бивши четникъ, както и всички учебници на дѣцата Въ с Св Митрани изгорени бѣха училищната и черковна архиви, а сѫщо и свидѣтелствата и учебницитѣ на ученицитѣ. — За по-силенъ ефектъ и съ цѣль да сломятъ българския духъ, сръбскитѣ власти бѣха хвърлили прѣдъ очитѣ на арестуванитѣ въ Крушово граждани отрѣзаната глава на убития български четникъ Иванъ Котевъ, случай констатиранъ и отъ Карнеджиевата анкетна комисия. Вж. обр. № 10.

Гостиваръ. 40 души граждани и учители сѫ били арестувани. Отъ тѣхъ най-жестоко е билъ изтезаванъ свещеникъ Неофитъ попъ Владимировъ отъ с. Еловци, Гостиварско Една вечерь слѣдъ полунощь той е билъ изкаранъ отъ затвора и подложенъ на такъвъ побой, че когато се върналъ пакъ между затворницитѣ той приличалъ на мъртвецъ Не малки изтезания е изпиталъ и егумена на Лѣшочкия монастиръ Иеремонахъ Мартирий, който е билъ поставенъ подъ надзоръ впродължение на три мѣсеца, послѣ арестуванъ, на два пѫти воденъ да го колятъ, само да го заставятъ да се обяви за сърбинъ. Селото Сдунье е било бомбардирано, послѣ опожарено. Ония, които сѫ бѣгали отъ огъня, сѫ били причаквани и застрѣлвани. На нѣколко мѣста така сѫ паднали убити хора на купчини, между които и майки съ бозайничета и малолѣтни дѣца. Село Равенъ е било сѫщо бомбардирано и мнозина отъ жителитѣ му били избити; само въ единъ кладенецъ въ селото били хвърлени 15 души. Джамията ханищата, кѫщитѣ— всичко въ селото било разрушено и опожарено. Останалитѣ живи отъ турцитѣ слѣдъ бомбардировката били кръщавани отъ сръбския владика Викенти, който дошълъ отъ Скопйе заедно съ други свещеници нарочно за покръстването на турцитѣ. Отъ с. Врутокъ имало 20 д избити. Село Рѣчани състояще се отъ около 400 кѫщи е било цѣло унищожено, а мѫжетѣ, събрани отъ сърбитѣ вънъ отъ селото, сѫ били по-вечето избити отъ поставената картечница Ония селяни, които сѫ могли да избѣгатъ изъ околнитѣ села, отпослѣ сѫ били пакъ събрани и въ мѣстностьта „Дутлъкъ“ били убивани масово.

Въ една кореспонденция до сръбския в. „Радничке Новине“, социалистически органъ, единъ участникъ въ жестокоститѣ пише: „. . . Ужасно е. Има села отъ по 100, 150, 200

кжщи, въ които не е останалъ живъ човѣкъ. Събиратъ на едно мѣсто 50 60 души и ги избиватъ единъ по единъ съ щикове" — По поводъ на сжщитѣ жестокости Miss Edith Durham, горѣща приятелка на южнитѣ славяни, е писала въ в Times отъ 27 ноември 1913 г., че сърбитѣ сж изгорили шесть села въ Гостиварско, 13 въ Рѣка и много жени и дѣца сж станали жертва. Сръбски войници, които не сж желаели да стрѣлятъ върху жени и дѣца, сж били принуждавани отъ офицеритѣ къмъ тѣзи жестокости. (Вж. „Les Serbes en Macédoine", Dr. J. Gheorgoff, въ французското списание „La vie" отъ 1914 год.).

Въ **Радовишъ** и околията сърбитѣ прибрали отъ българскитѣ черкви всичкитѣ книги подъ прѣдлогъ да ги замѣнятъ съ нови. Черковното пѣние на български се забранило абсолютно; а по липса на сръбски псалтове, сръбскитѣ офицери и чиновници сж пѣли на сръбски Населението трѣбвало насила да посѣщава богослужението за да слуша проповѣдитѣ държани противъ България Бѣлѣжититѣ надписи по черквитѣ били заличени като български. Монастиря „Св. св Константинъ и Елена" въ с Конче, дѣто на патронния праздникъ се е струпвало масово населението отъ цѣлата околия, билъ изгоренъ; опожарена е и българската махала въ това село заедно съ училището; опожарени сж въ сжщото врѣме (още прѣзъ 1913 г.) и селата Лубница — само българскитѣ кжщи —, Скоруша заедно съ черквата, Загорци и Гарванъ Жителитѣ на тѣзи опожарени села забѣгнали къмъ Струмица, но при бѣгството имъ били масово избити. Скжпитѣ луксозни полилеи отъ градската черква били задигнати и пратени въ Сърбия. Всичкитѣ приходи отъ черквитѣ и училищата били веднага прибрани отъ сърбския архиерей, а покжщнината имъ унищожена. Свещеницитѣ Евтимъ Христовъ и Гаврилъ Христовъ, стари хора, въпрѣки запрѣщението, единъ недѣленъ день по навикъ споменали въ черква Царь Фердинандъ вмѣсто краль Петъръ. Още въ сжщия моментъ тѣ сж били изведени отъ черквата и съсипани отъ бой. Сжщата участь и по сжщата причина е сполетѣла и протестантския проповѣдникъ Коце Налънджиевъ, комуто сж счупили и три прѣдни зжба.— Вмѣсто затворенитѣ български училища въ града и селата, сърбитѣ сж отворили изпърво въ града едно вечерно и едно недѣлно училища, които населението е било карано насила да посѣщава. Прѣподаването на сръбски езикъ, сказкитѣ и проповѣдитѣ се изпълнявали отъ чиновницитѣ. „Само сербин мора живити у Србию" е билъ лозунгътъ на агитаторитѣ. Прѣзъ 1914 въ града се отворило и основно училище и за да не остане то безъ ученици, бащитѣ били глобявани съ по 20 динара и бой за всѣко отсжтствие. Учителитѣ, доведени отъ Сърбия, посѣщавали често гражданитѣ, за да ги прѣдразположатъ. За всѣки случай обаче, тѣ сж били винаги въоржжени съ револверъ и кама..

Въ Радовишъ около два мѣсеца слѣдъ дохождането си сърбитѣ бѣха убили само въ града мѣстнитѣ граждани: Евтимъ Яневъ Карамфиловъ (Вж. обр. № 11), Ангелъ Томевъ, Илия Къчовъ, Велика Илиева Къчова негова съпруга, Коце Муговъ, Георги Степановъ и Тодоръ Георгиевъ; а въ сѫщото врѣме въ тоя градъ бѣха убити и 62 души българи бѣжанци отъ разни мѣста. Въ Радовишка околия сѫ били убити: отъ с. Долни Липовикъ 9 д., отъ с Горни Липовикъ 4 д., отъ с. Папавница двама, отъ с. Габревци 7 д., отъ с. Негреновци трима, отъ с. Конче 12 д., отъ с. Лубница 16 д, отъ с. Подерешъ 9 д., отъ с. Смилянци 6 души Вж. подробности въ списъка за Радовишкитѣ жертви къмъ приложението на *„Сръбския режимъ и революционната борба въ Македония“* отъ 1917 г.

И **Гевгели** въ 1913 година остана въ сръбски рѫцѣ. Тукъ сърбитѣ тържествено сѫ подложили на унищожение чрѣзъ изгаряне на училищната библиотека, училищната и общинска архива, слѣдъ което сѫ затрили всички български надписи въ училището, черквата и на магазинитѣ. Поради жестокото прѣслѣдване на всички по́-събудени българи, населението бѣ прокудено отъ града, както и селата. По-кѫсно военната повинность разреди още по́-вече българския елементъ. Струмица тогава бѣ прѣпълнена отъ българи бѣжанци отъ Гевгели и околията.

Въ **Кочанско** изтезавани 107 души, а убити 201 човѣкъ; убититѣ, разпрѣдѣлени по общини, падатъ се: на Зърновска община 29 д, на Винишка — 38; на Оризарска 23; на Облешевска 12; на Бѣлска — 2; на Блатешка 72; на Кочанска — 1; на Соколарска — 13; и на Полашка — 11. Подробно вж. въ приложения къмъ книгата *„Сръбския режимъ и революционната борба въ Македония“* списъкъ на жертвитѣ отъ околията.

Въ **Неготинската на Вардаръ** околия сърбитѣ сѫ смъртно изтезавали 19 души, а 331 души убили отъ 19 селски и една градска община. Списъкътъ приложенъ къмъ книгата *„Сръбскиятъ режимъ и революционната борба въ Македония“* отъ 1917 г. съдържа имената, мѣсторождението и др. подробности за сръбскитѣ жестокости въ тая околия.

Въ **Свети-Николска** околия тежко бити 93 д., умрѣли въ затвора въ гр. Кавадарци отъ изтезания Миланъ Петрушовъ, Тиме Костевъ, Божинъ Гичевъ и Иванъ Гичевъ отъ с. Нѣманици и Строиманъ Атанасовъ отъ с. Макрешъ въ Св Николския затворъ. Убити: Серафимъ Богдановъ отъ с Нѣманици, Лазаръ Андовъ отъ с. Судикъ, Гаврилъ Арсовъ отъ гр. Св Никола, Шерифъ Мустафа отъ с. Амза-бегово, Гиче Ивановъ отъ с Барбарево, Игнатъ Божиновъ отъ сѫщото село и Лазо Митевъ отъ с. Строиманци. Иванъ Георгиевъ отъ с Ранчанци е обѣсенъ при мѣстностьта »Корията“. Трайчо Коцевъ

и Гюргя Трайчева, негова жена, родомъ отъ с. Сарамзалино сѫ живи закопани въ околностьта на селото. Дафинка Георгиева отъ Горно-Църнилище и Цука Георгиева отъ сѫщото село сѫ обезчестени.

Вж списъка за тая околия въ приложението къмъ цитираната книга за сръбския режимъ отъ 1917 г.

Въ **Криворѣчна Паланка** сърбитѣ веднага съ дохождането си изхвърлили българския надписъ надъ общинското управление, запретили да се споменава името на Царя на българитѣ, затворили за търговцитѣ българската граница, обрали и сринали всички турски кѫщи въ града, като изпратили всички взети цѣнности въ Сърбия. На всички стоки донесени отъ България или останали отъ турско врѣме наложили контрибуция въ злато сто на сто. Задължили всички граждани и по-видни селяни да получаватъ сръбски вѣстници, а българскитѣ конфискували, обложили населението съ тежки данъци и накарали търговцитѣ да водятъ книжата си на сръбски. На Георги Ширински отъ с. Кръкля били взети отъ сръбския полицейски приставъ Стево 25 наполеона злато; заплашенъ съ смърть, Ширински забѣгналъ въ България. На 4 мѣсецъ слѣдъ идването на сръбскитѣ войски въ Крива Паланка започна се посърбяването на българитѣ подъ терора на „Черната ржка", ржководена тукъ отъ майоръ Вуловичъ. Градскитѣ свещеници (на брой 6 души), училищниятъ инспекторъ и петима души учители, съ които трѣбвало да започне посърбяването, били принудени да избѣгатъ въ България. На 11 апр 1913 г сърбитѣ оскубали брадата на свещ Владимиръ Поповъ, който е отказалъ да се признае съ паството си за „прави сербин". Двамата бивши войводи отъ турско врѣме — Якимъ Бѣляковъ отъ с. Конопница и Трайко Павловъ отъ с. Псача били арестувани. Четницитѣ Теодосъ Трайковъ, Йосифъ Давидковъ и Янко Ивановъ били тоже арестувани и бити и понеже не се признавали за „прави сърби", къмъ което били принуждавани „закарали ги въ Скопския затворъ. Съ тѣхъ заедно билъ закаранъ и Кирилъ Якимовъ отъ с. Псача — и тримата обвинявани като членове на българска революционна организация.

Сѣмействата на всички избѣгали граждани и селяни, повече отъ 700 души, били събрани въ правителствения домъ и тикнати въ затворъ. Зданието на III-класното и основно българско училище е било обърнато на казарма, дѣто сѫ квартирували 75 души сръбски войници.

При подкачване на междусъюзнишката война по-виднитѣ граждани на брой 56 души сѫ били изпратени на заточение въ Прешово. Отъ селянитѣ заточени сѫ били по-вече отъ 200 души.

Прѣзъ сръбския режимъ въ Паланешкия край сѫ били извършени слѣднитѣ политически убийства надъ българи отъ страна на органитѣ на сръбската власть: Стефанъ Гоговъ отъ

града, слѣдъ като му сж взети 300 наполеона въ злато, Дѣянъ Пешевъ, Якимъ Ивановъ и Стоянъ Митевъ отъ с Кръкля; Анчо Павловъ и Якимъ Трайчевъ отъ с. Муждивякъ; Апостолъ Бакалски отъ с. Петралица; Иосифъ Спасовъ отъ с. Дълбочица; Петре Атанасовъ отъ с Бащево; Стефанъ Меджиръ, Мито Стояновъ, Мито Якимовъ, Станойко Стефановъ, Доде Якимовъ и Николай Спасевъ отъ с. Подържиконь и др.

Слѣдъ настаняването на сърбитѣ въ **Малешъ** първата имъ работа била да прибератъ оржжието За тази цѣль заловени били всички незабѣгнали по-видни дѣйци отъ турско врѣме и ги подложили на изтезания. Слѣдъ това турнали ржка на черквитѣ и училищата, като унищожили всичко, което говори за българския характеръ на този край. Прѣзъ 1914 г. „Черната ржка“ започнала съ изтрѣблението на бившитѣ членове на революционната организация. Първи жертви били бившитѣ войводи Павле Дудуковъ отъ Берово и Странджата отъ Ратово. Слѣдъ най-безчовѣчни изтезания и двамата били живи хвърлени въ единъ бунаръ въ Пехчево. (Вж обр. № 12). Подплашени отъ тази варварска постжпка, всички бивши дѣйци забѣгнали въ България. Озлобени отъ това, сърбитѣ излѣли яда си върху сѣмействата на забѣгналитѣ, като ги подложили на хули, прѣслѣдвания и интенирания. Тероротъ се усилва когато сръбскитѣ власти организирали специална терористическа чета, съ цѣль да унищожава всѣки събуденъ българинъ отъ околията, първа жертва на която станалъ Димитръ Георгиевъ. Но скоро се видѣло, че четата не е била достатъчна да се справи съ прѣдизвикания и принуденъ къмъ самозащита българинъ отъ Малешевско, който почналъ да реагира срѣщу силата съ сила. (Вж Сражения на четитѣ въ книгата *„Сръбскиятъ режимъ и революционната борба въ Македония“*.) Тогава „Черната ржка“ издѣйствувала за този край и редовни сръбски войски подъ началството на двама майори. Войската блокирала селата (мартъ 1915), събрала всичкото мжжко население отъ 12 до 80 годишна възрасть въ общинскитѣ управления и слѣдъ двудневно държане безъ хлѣбъ и вода, отдѣлени били по особенъ списъкъ всички бивши организационни ржководители, четници и куриери, а останалитѣ освободили Отъ арестуванитѣ унищожени били слѣднитѣ:

Отъ *Пехчево* — Георги Кйосевъ, Иванъ Кйосевъ, Гаврилъ Ингилизовъ и Коле Куюмджията, Тасо Михаловъ се самоубилъ вслѣдствие непоносимитѣ изтезания.

Отъ *Берово* — Нико Треновъ, Ефремъ Чиплаковъ и една попадия.

Отъ *Негрово* — Иванъ Китановъ, Иванъ Поповъ и Иванъ Рендето.

Отъ *Мачово* — Арсо Желѣзаровъ, свещеникъ Ефтимъ и Атанасъ Пехливана.

Отъ *Будинарци* — Ефтимъ Кантуровъ.

Отъ *Митрашинци* — Свещеникъ Петъръ Георгиевъ.

Отъ *Владимирово* — Михаилъ Кържовъ, Михаилъ Шумановъ, Алекси Соколовъ, Иванъ Зърлевъ и Гаврилъ Никовъ.

Свещеникъ Григоръ Павлевъ отъ с. Умлено, изплашенъ отъ сѫдбата на своитѣ събратя свещ Анастасъ Петровъ отъ с. Панчарево, Иванъ Стойковъ и Манаси Петровъ оть с. Разловца, които били арестувани отъ капитанъ Вуко Цвѣтковичъ Костичъ и за да спасятъ живота си, трѣбвало да броятъ 1500 лв., както и отъ участьта на другитѣ пострадали въ Малешевско, билъ принуденъ да напусне домъ и сѣмейство и да избѣга въ България. Но за това пъкъ попадията и неговата снаха били арестувани и мѫчени тъй, че слѣдъ три дена попадията умрѣла, а снаха му се е пръснала отъ силно стѣгане съ вѫжето, съ което била свързана. — Спиро Димитриевъ отъ Разловца е билъ убитъ по срѣдъ день отъ хората на сръбския капитанъ, сѫщия Костичъ. — Свещеникъ Атанасъ отъ с. Панчарево, взетъ отъ селото и заедно съ други селяни билъ заведенъ къмъ с Истевникъ. Вънъ отъ това село той е билъ измушенъ съ ножове отъ сръбскитѣ войници и полумъртавъ заровенъ при мѣстностьта „Бѣлогарки ниви" прѣзъ втората половина на мартъ 1915 г. — Нѣколко дена слѣдъ това, Георги Димовъ, бакалинъ въ с. Панчарево, се спасилъ като по чудо отъ явна смъртъ: единъ сръбски войникъ стрѣлялъ срѣщу него осъмь пѫти, но не го улучилъ Слѣдъ това Г. Димовъ избѣгалъ въ България. — Все прѣзъ втората половина на мартъ 1915 год. сръбски войници извикватъ свещеникъ Евтимъ Димитриевъ въ с. Истевникъ, извели го вънъ отъ селото въ мѣстностьта Шамакъ край Брѣгалница и го убили.

Освѣнъ тѣзи жертви, прѣбити сѫ били отъ бой Ефтимъ Ингилизовъ отъ Пехчево, Тимо Никовъ отъ Берово и Иванъ Брашнара отъ Владимирово. Послѣднитѣ двама сѫ били отвлѣчени отъ сърбитѣ; отъ тѣхъ Иванъ Брашнара починалъ въ Призренъ.

Слѣдъ Валандовския бунтъ (вж. Динамитнитѣ атентати въ книгата *„Сръбскиятъ режимъ и революционната борба въ Македония"* отъ 1917 г.,) въ Малешъ се прибрали нѣкои отъ четитѣ. Това дало новъ поводъ на побѣснѣлитѣ сърби да продължатъ инквизицията и унищожението въ Малешевско. Новопристигналата сръбска войска се настанила на 26 мартъ два километра вънъ отъ с. Владимирово въ мѣстностьта „Мановица". На другия день отъ пристигането си войската блокира селото и залавя всичкото мѫжко население безъ разлика на възрасть. Три дена не сѫ допустнали нищо живо да излѣзе изъ селото. И добитъкътъ е билъ оставенъ безъ храна и вода. Започнали изтезанията На мѫченицитѣ сѫ били връзвани рѫцѣтѣ и краката заедно, а слѣдъ това били стѣгани съ нарочно приспособени дървета като менгемета. Отъ силнитѣ стѣгания мѫченицитѣ не сѫ могли да издаватъ никакъвъ гласъ, а само

единъ видъ подземно стенание. На мнозина отъ стѣганитѣ сѫ пукнали търбуситѣ и е текла врѣла поть отъ главитѣ имъ. Мѫчението продължило до 31 мартъ. Отъ изтезанията умрѣли сѫ: свещеникъ Иванъ Мицовъ Зърлевъ, на когото едното око изпръснало вслѣдствие мѫкитѣ; (Вж обр. № 13.) Свещеникъ Иванъ Мирчовъ, Лазаръ Бакаловъ, Наце Кръстовъ, Мите Кърланъ, Мите Кушовъ и Иванъ Чаушовъ Часть отъ останалитѣ живи били освободени, а другитѣ закарани въ Берово, дѣто лежали още една седмица въ затворъ. Отъ послѣднитѣ задържанъ билъ Коле Ерининъ, отвлѣченъ при отстѫплението на сърбитѣ и загиналъ. При отстѫплението на сърбитѣ отъ Малешъ убитъ билъ и Атанасъ Фичоровъ. Гробоветѣ на загиналитѣ сѫ били открити едва слѣдъ дохождането на българскитѣ войски. — По-вече подробности съдържа списъка за жертвитѣ въ Царевоселската и Пехчевска околии, приложенъ къмъ цитираната книга.

Щипъ. Веднага слѣдъ настаняването си въ тоя градъ сърбитѣ поставили постове на дѣсния брѣгъ на Брѣгалница и не допускали никакви съобщения съ лѣвия брѣгъ. Слѣдъ това бърже пристѫпили къмъ обезорѫжаване на населението Споредъ една наредба на комендантството, слѣдъ захождане на слънцето никой нѣмалъ право да излиза отъ кѫщи подъ страхъ на застрѣлване. Една отъ първитѣ вечери слѣдъ тая заповѣдь градската чаршия била ограбена, слѣдъ това и опожарена. На слѣдующия день обискирали кѫщата на бившия градски кметъ Арсо Лазаровъ, комуто взели пари и два часовника Веднага издига се въ града и бѣсилка. Подканятъ Лазарова да прѣдаде общинскитѣ пари, останали отъ българско врѣме, иначе ще бѫде обѣсенъ слѣдъ 24 часа Лазаровъ прѣдставя документъ, че сумата е внесена въ Българската Народна Банка, обаче сръбскиятъ командантъ настоява Провидѣнието спасява Лазарова: прѣзъ нощьта командантътъ умира. Отпослѣ той е изплатилъ на срокове тая сума отъ 9600 лева На издигнатата бѣсилка увисна единъ селянинъ, обвиненъ като бунтовникъ. Мите Сарафовъ бѣ застрѣлянъ, само зарадъ нѣколко случайно останали въ кѫщата му отъ по-рано патрони Угнетението надъ Щипяни е причинявало неописуема болка въ душата имъ, когато сѫ били лишени и отъ своето родно училище и църква. Все пакъ малкитѣ Щипянчета, заставени на сила да посѣщаватъ сръбско училище позволявали сѫ си понѣкога да се подиграятъ съ чуждия тѣмъ езикъ на своитѣ прѣподаватели сърби Тъй напримѣръ, учительтъ каже на ученика „скини (=свали) капу“, а ученикътъ почва да *кѫса* шапката си; или: „долази вамо“, ученикътъ започва да *лази* по пода. За да не остане неиспитано срѣдство за въздѣйствие върху духа на българина отъ Щипъ, сърбитѣ си довеждатъ отъ Сърбия търговецъ на манифактурни стоки, повикватъ свои кръчмари, гостилничари касапи, хотелджии Отъ друга страна сърбитѣ сѫ турили въ ходъ и увеселения, вечеринки и балове, на

които е било канено гражданството. Но разочаровани отъ безуспѣшностьта на всички опити, съ цѣль да подвиятъ калениа въ борби духъ на Щипския българинъ, сърбитѣ махватъ ржка и се отдаватъ на своето ожесточение. Сръбскиятъ агентъ Бабунски, на чело на редовна войска и жандармерия, става проводникъ и носитель на сръбския тероръ въ цѣло Щипско Така:

Въ с *Горни Балванъ* нѣкой си сръбски капитанъ Димко билъ до смърть Коце Стояновъ и Ефремъ Арсовъ. Бабунски съ около 50 д. квартирувалъ често въ селото, дѣто яли, пили и безчинствували Овчарчето Петъръ Яневъ е станало жертва на тѣхнитѣ животински чувства. Тасе Наковъ изпратенъ отъ Бабунски до Св.-Николското общинско управление, по пжтя билъ безслѣдно погубенъ. Христо Постоловъ Везенковъ, нѣколко пжти арестуванъ и изтезаванъ, най-послѣ погубенъ безслѣдно отъ Бабунски Постолъ Мановъ, Петрушъ Мицовъ, Салтиръ Мановъ, Тимо Андовъ, Дане Трайчевъ, Девко Постоловъ, Серафимъ Андовъ, Иванъ Арсовъ, и Ильо Ефремовъ — всички задигнати; на послѣдния намѣренъ е трупа на баира до селото. Прѣзъ 1914 г. нѣкой си Джаджо на чело на 20 души сърби дошълъ въ селото, изкарали всрѣдъ село всичкото население и прѣдъ очитѣ на всички бити сж най-жестоко: Коце Везенковъ, Йорде Мановъ, Петре Мицовъ, Тимо Андовъ и Зафиръ Стояновъ Женитѣ и дѣцата избѣгали да не гледатъ мжкитѣ на своитѣ, но палачитѣ съ бой ги заставили да бждатъ зрители на ужасната гледка. — Въ с. *Долно Трогерци* прѣзъ 1913 г. бити сж за оржжие Серафимъ Костадиновъ, Герасимъ Кузевъ, Лазо Никовъ, Сандо Арсовъ, Гиго Ефремовъ, Арсо Малечковъ и Мите Тошевъ; послѣдниятъ е починалъ отъ побоя. — Въ с. *Сърчиево* убити прѣзъ 1913 г. Салтиръ Митревъ и Стоянъ Димовъ слѣдъ като сж дигнати отъ кжщи нощно врѣме и слѣдъ двѣ седмици намѣренъ трупътъ на първия вънъ отъ селото, а на втория — около с. Варсаково. Сжщата участь сж имали и Моне Тасевъ, Миле Яневъ, Петрушъ Саздовъ Тодосъ Домазетовъ и Миле Домазетовъ.

Въ *с. Таринци* Бабунски е билъ до смърть Яне Димитровъ защото синоветѣ му избѣгали въ България

Въ *с. Люботинъ* сръбски войници търсятъ селянина Гйоро Арсовъ; разярени че не го намѣрили, опожаряватъ кжщата му, както и ония на роднинитѣ му и на нѣкои други селяни всичко 17 кжщи, нѣколко плѣвни и училищното помѣщение. Освѣнъ това отдѣлили измежду всички селяни 15 души — 13 мжже и 2 жени, а именно: Георче, Тоде и Христо Иванови, братя; Камче Пецовъ, Пане Стефановъ, Гина Стефанова, негова майка; Моне Доневъ Стоянъ Атанасовъ, Мите Николовъ, Ленка Николова, негова съпругв; Василко Анчовъ, Даме Василковъ, неговъ синъ; Коце Велковъ, Геоpе Христовъ и Моне Коцевъ. Всички извързани и закарани неизвѣстно кждѣ. (вж „Сръбското отстжпление" въ цитираната вече книга).

Въ *с. Богословецъ* бити сж 40 души, мнозина отъ които

осакатѣли и месата имъ изпаднали. Вслѣдствие побоя умрѣли Пано Трайчовъ и Коце Георгиевъ, а Доне Лазовъ и Спиро Христовъ нѣколко пѫти сѫ затваряни и жестоко мѫчени. — Въ *с. Лъсковица* сърбитѣ опожаряватъ 80 български кѫщи Въ пламъцитѣ хвърлили Ката Коцева, която изгорѣла Двѣ моми — Петра Стоянова и Тана Коцева — били обезчестени Избити сѫ Георги Георевъ и синъ му Коле Георгиевъ, 16 го, дишенъ; Христо Димчевъ. Петре Ильовъ Петре Атанасовъ, братъ му Тодоръ Атанасовъ, Георги Яневъ, Петре Спасовъ, Коце Спасовъ, неговъ братъ на 16 години; Петре Пауновъ. 16 годишенъ, Василъ Мицовъ, Яне Богатинъ Димовъ, Камче Стояновъ, Диме Костовъ, Миле Столевъ, Диме Коцевъ, Митре Йовевъ, Петре Стояновъ, Томе Яневъ, Мите Ильовъ, Траянъ Лазовъ, Петре Тодевъ, Иванъ Николовъ, Гълѫбъ Коцевъ, братъ му Саздо Коцевъ, Дѣдо Димо, внукъ му Коце Яневъ, Доне Димовъ, 16 годишенъ, Христо Васковъ, Доне Здравевъ, Иванъ Яневъ, Иванъ Дончевъ, Постолъ Дончевъ, Спасо Яневъ, Доне Славевъ, синъ му Христо Доневъ, 16 годишенъ, Мите Доневъ, Димо Костевъ. Пано Арсовъ, Камче Шапковъ, Стойче Пауновъ, Петре Салункинъ, Пано Ташкинъ, Стефко Анастасовъ, Кръсто Колевъ. Изклани въ сѫщото село отъ Бабунски сѫ Коце Яневъ, Евтимъ Ивановъ, Миладинъ Мановъ, Гиго Василевъ, 20 годишенъ, Тоде Яневъ и Петра Арсова. — Въ *с. Пиперово* ограбени много кѫщи и изгорени двѣ, а по-голѣмата часть отъ дребния и едъръ добитъкъ била задигната още прѣзъ 1913 г. Прѣзъ 1914 г Бабунски изклалъ Христо Йовевъ, Тасо Лазаровъ, Богатинъ Георевъ, Коце Йовевъ, Петре Димевъ, Стоянъ Андовъ и Петрушъ Ильовъ отъ сѫщото село. — *Отъ с. Селце* избити прѣзъ 1914 Траянъ Пановъ и Моне Зафировъ; а всичкиятъ добитъкъ отъ селото задигнатъ, понеже голѣма часть отъ младежитѣ избѣгали въ България. — *Село Калопетровци* е било подложено на ужасенъ тероръ отъ четата на Бабунски, вслѣдствие на което всички мѫже забѣгнали въ България. — *Село Карбинци* е било тероризирано и оплѣнено още на 1913 А прѣзъ 1914 четата на Бабунски и сръбска жандармерия извикватъ една вечерь отъ кѫщи и извързватъ Коце Петревъ, Мите Наковъ и Стоянъ Кицовъ отъ сѫщото село, свещеникъ Панче Парнаджиевъ и Анастасъ Манолевъ отъ Щипъ; всички петима сѫ бити, мушкани съ ножове и звѣрски убити. Труповетѣ имъ сѫ намѣрени едва слѣдъ една година при дохождането на българскитѣ войски заровени въ мѣстностьта „Подъ чифлика“ въ една ливада въ селската мера Сѫщиятъ Бабунски е билъ и безмилостно изтезавалъ женитѣ Маца Йордева и Цика Ефремова, а завлекълъ 18 годишния младежъ Доне Ефремовъ — Въ *с. Крупище* бити до смърть прѣзъ 1914 г. Мише Арсовъ, Йованъ Магдинъ и Коце Трайковъ, два мѣсеца държани въ св. Николския затворъ, отдѣто първиятъ избѣгалъ въ България, поради което пъкъ жена му Маца била бита до смърть.

Бити и арестувани въ сѫщия затворъ още Мирчо Паневъ, Коце Трайчевъ, Стоянъ Миовъ, Сотиръ Тасевъ, Ильо Илиевъ, които били тукъ безмилостно изтезавани, а послѣдниятъ отъ тѣхъ е умрѣлъ отъ изтезания. Наумъ Димитровъ тоже умрѣлъ отъ бой, а другитѣ лежали въ затвора по три мѣсеца. Въ *с. Криводолъ* пръзъ 1913 г. сръбски жандари извикватъ нощно врѣме селянитѣ Моне Филиповъ, Гьошо Христовъ, Гаврилъ Саздовъ, Гьошо Яневъ и Петре Ефремовъ, които и не се връщатъ вече у дома: слѣдъ нѣколко мѣсеца труповетѣ имъ сѫ намѣрени въ мерата на с Бърсаково. Прѣзъ 1914 г. жандармерия и четата на Бабунски подложили на бой всички мѫже и жени отъ Криводолъ, изнасилили Сава Петрова и отвлѣкли Лазо Петрушевъ. — Отъ *с. Долни Балванъ* избѣгали за България всички младежи, за да се отърватъ отъ неизбѣженъ тероръ. Вслѣдствие на това сърбитѣ конфискували покѫщнината имъ, добитъка и всичкото жито — Отъ *с. Шопуръ* сърбитѣ завлекли прѣзъ 19 3 г Христо Митревъ, Траянъ Лазаровъ и Стойче Ивановъ, които изчезнали безслѣдно — Отъ *с. Ново-село* задигнатъ сѫщата 1913 г. селянина Симеонъ Манолевъ, намѣренъ отпослѣ закланъ въ „Дамянско поле". — Отъ *с. Брѣстъ* Бабунски завлѣкълъ прѣзъ 1914 г. Данаилъ Карамфиловъ, който слѣдъ звѣрски мѫчения е билъ закланъ, а трупътъ му намѣренъ въ монастирската черква при с Гарванъ; въ сѫщиятъ гробъ билъ намѣренъ закланъ съ слѣди отъ звѣрски мѫчения и селянина Стоянъ Гълѫбовъ. — Отъ *с. Тонатарци* избѣгали въ България почти всички селяни, за да не изпитатъ сръбския тероръ; по тая причина немилостиво сѫ бити всички жени и роднини на избѣгалитѣ. — *Село Патрикъ* е разорено отъ сърбитѣ прѣзъ 1913 г., които заграбили 3500 глави дребенъ добитъкъ и 200 глави пашитни говеда, събрали по-виднитѣ хора отъ селото и немилостиво ги измѫчвали, а въ кѫщата на Доне Домазетовъ изклали 16 души, нѣкои отъ които недоклани и слѣдъ това подпалватъ кѫщата, както и нѣколко околни кѫщи и вѫтрѣ изгарятъ Пане Постоловъ Тоде Постоловъ, братя, Ефремъ Митревъ и синоветѣ му Георги и Митре Ефремови, Симе Постоловъ, Филе Йовчевъ, Коце Паневъ Мане Гелевъ, Йорде Маневъ, Христо Яневъ, Гуга Камева Ильо Стояновъ, братъ му Коце Стояновъ, Мите Коцевъ и Стоянъ Милевъ. Спасилиятъ се отъ срѣдъ пламъцитѣ Филипъ Митревъ разправя, че всички горѣупоменати клани-недоклани били натрупани въ кѫщата около която сърбитѣ поставили часовой, подпалватъ кѫщата и когато пламъцитѣ обхващатъ и съсѣднитѣ кѫщи, часовоятъ, застрашенъ да бѫде и той обхванатъ отъ пламъцитѣ, бѣгалъ. Въ туй врѣме раненъ въ лѣвата си ржка, рамото и лѣвия кракъ, Филипъ съ мѫка успѣлъ да се спаси отъ изгаряне. Вж. обр.№ 14. Тежко ранения въ гърдитѣ си Мите Коцевъ сѫщо е можалъ да излѣзе отъ пламъцитъ на горящата кѫща, но едва стигналъ въ двора и издъхналъ. Не слѣдъ много сърбитѣ опожаряватъ и останалитѣ кѫщи отъ селото като останала само черквата, въ която обаче всички светии сѫ изподупчени съ

ножъ. Останалитѣ живи селяни се пръснали по разни посоки. — Въ *с. Уланци* сърбитѣ почнали съ арести и тероръ върху цѣлото население. Камче Поповъ революционеръ отъ турско врѣме, е битъ и затварянъ нѣколко пѫти: спасилъ се като далъ 30 лири подкупъ Прѣзъ 1914 г., неуспѣли да разбиятъ четата на Владимиръ Сланковъ, сърбитѣ нанесли побой на повиднитѣ селяни. Убили и хвърлили въ Вардара Ильо Трайчевъ, кметъ въ селото; овчаритѣ Даме Димовъ и Коле Петковъ, убити въ селото били прѣнесени прѣзъ рѣката и заровени около гарата Градско На сѫщото това мѣсто сѫ били заровени труповетѣ на мнозина българи. Петре Лазовъ, 60 годишенъ старецъ, битъ до смърть, занесенъ билъ въ кѫщи на носилка, и слѣдъ два дни издъхналъ. Бити до смърть сѫ и Бошко Петровъ, Коце Кузмановъ, Димо Давчевъ, Трайко Миновъ, Илия Лазовъ, Каменъ Гьошовъ и Паунко Йордевъ. — Отъ *с. Чардаклия* бити сѫ отъ Бабунски Киро Рибарски и Манаско Рибарски, първиятъ отъ които е донесенъ на кола въ града на лечение и едва се е спасилъ отъ смърть. Вслѣдствие този тероръ по-вечето Чардаклийци избѣгали въ България. Извикани нощно врѣме отъ кѫщи и безслѣдно погубени отъ Бабунски сѫ Иванъ Милевъ, Христо Петревъ и Орде Тиквешански. Убитъ е сѫщо и Мите Наковски, чийто трупъ е намѣренъ въ мѣстностьта „Маслинка", чардаклийска мера. Ето и жени бити до смърть: Вида Смилева, Яна Наунова и Гена Иованова.

Такава е картината, която прѣдставлявала Македония подъ сръбския режимъ.

Прибавете при това и повикването на цѣлото мѫжко население да служи въ редоветѣ на сръбската армия. И като се има прѣдъ видъ нежеланието на това население да се отзове на поканата и ужаса му да се яви подъ диплитѣ на инородни знамена, а като послѣдица отъ това му съпротивление и въ силата на сръбскитѣ военни наредби — обезлюдяването на цѣли градове и особено на селата, опустошението Македония, — картината ще се доближи до суровата и печална дѣйствителность Грозотата на тая картина се допълва съ жестокоститѣ, извършени отъ сърбитѣ при тѣхното отстѫпление отъ тая измѫчена и чужда тѣмъ страна А тия жестокости сѫ неописуеми и безбройни и ние ще се спремъ пакъ само върху положително установенитѣ.

Знае се, че въ послѣденъ моментъ до сръбското отстѫпление сръбскитѣ власти имаха грижата да прибератъ въ затворитѣ колкото можеха по-вече българи отъ градове и села. Сега при отстѫплението тѣ не бѣха въ положение да водятъ съ себе си такъвъ голѣмъ товаръ, та трѣбваше да се отървавать отъ него; а това се постигаше просто като избиваха поголѣмата часть отъ тѣзи затворници Градовѣ бѣха оплѣнявани, селата оплѣнявани и слѣдъ това опожарявани слѣдъ

задигване на добитъка ; стопанствата опустошавани, сѣмейства обезчестявани. . . Но нека говорятъ сами фактитѣ!

При отстжплението си отъ **Скопйе** сърбитѣ сж завлѣкли между мнозината неизвѣстни още и гражданитѣ Недѣлко Стойковъ, Иванъ Зафировъ и Санде Хаджи Митковъ. Но недалече отъ града тѣ сж били убити и заровени, а при дохождането на българскитѣ войски труповетѣ имъ сж били намѣрени. Убити сж сжщо така и всички български милиционери и четници отъ с Псача и други села отъ Кумановско, заловени слѣдъ сраженията на Куманавската чета съ сръбската войска при мѣстностьта „Бислимъ“ въ края на м. августъ 1915. г. Вж. обр № 15.

Въ Скопския затворъ сж се намѣрили по това врѣме и десетки затворници отъ Велесъ, които заедно съ други голѣми групи затворници, между които и жени съ дѣца, сърбитѣ закарали чакъ до гр. Рѣсенъ при нечувани мжки, лишения и изтезания. Въ тоя градъ заварва свободата тѣзи нещастници голи, боси гладни и изнемощѣли. Само братското състрадание и помощь на Рѣсенчани турнали край на тѣхната мизерия. Друга часть отъ Скопскитѣ затворници, по-вече отъ 200 души българи и нѣкои турци, оковани въ вериги, придружили сърбитѣ къмъ Ферйзово и Качаникъ На малки групи тѣ били избивани по пжтя. Труповетѣ на избититѣ около града сж били фотографирани отъ влѣзлитѣ тукъ български войски и послѣ погребани въ присжтствието на българскитѣ власти. Свидѣтели на сръбскитѣ злодѣйства били рускиятъ консулъ въ тоя градъ, както и чуждитѣ санитарни мисии, останали въ Скопйе слѣдъ опразването му отъ сърбитѣ.

Въ врѣме на отстжплението отъ **Гостиварско** сърбитѣ обстрѣлваха непрѣкжснато съ орждия всички околни села впродължение на нѣколко дена и въ резултатъ: отъ с Добридолъ 50 кжщи сж изгорѣли и 10 души селяни убити; отъ с. *Врабчица* изгорена една кжща и два дюкяна, задигнатъ и едрия добитъкъ; с. *Чеграни* нѣколкократно обстрѣлвано и разрушено, 20 д. убити; отъ с *Чайле* 7 д. убити и хвърлени въ Вардаръ ; с. *Калища* цѣлото опожарено (около сто кжщи) и мнозина избити.

Въ **Тетовско**, с *Пирогъ* — 8 д. убити, но селото се е спасило срѣщу 300 лири турски откупъ; въ с. *Неготинъ* изгорени 30 кжщи и убити 12 д; отъ с *Льрци* дигнати селянитѣ (около 80 д. мжже) и убити между Групчинъ и с. Желино, въ мѣстностьта Здравевъ Зобелъ ; въ с. *Градецъ* 50 кжщи сж опожарени и 150 души избити

Въ **Кичево** около една седмица прѣди отстжплението си сърбитѣ сж избили прѣзъ една нощь 18 души затворници българи. Убийството е било извършено близко до града и въ присжтствието на свещеникъ Иванъ Попъ Кръстевъ, който трѣбвало да ги погребе въ единъ трапъ Отъ с. Иванчища сърбитѣ сж убили, прѣди да напуснатъ това село, именуемия

Арсо Христовъ, а жена му е била изнасилена и, вързана за прозореца, жива изгорѣла заедно съ подпалената кѫща.

Отъ **Битоля** малко врѣме прѣди отстѫплението си сърбитѣ сѫ изпратили 165 души затворници българи къмъ Охридъ. По пѫтя при с. Братинъ-долъ двама отъ затворницитѣ — синове на свещеникъ Василъ отъ с. Кукуречани, — били убити отъ стражата, която ги конвоирала. На шосето при прохода „Буково", западно отъ изгорѣното и унищожено отъ сърбитѣ едноименно село (Буково), билъ убитъ другъ отъ Битолскитѣ затворници, родомъ отъ Прилѣпъ, на име Димко. По-нататъкъ, при с. Опейнца, били убити още 10 души затворници отъ Мориховскитѣ села, на трима отъ които се знаятъ имената: Цвѣтко, Христо и Павле Още по-нататъкъ при с. Косель убити сѫ двама затворници отъ с. Книжо-поле. Прѣди пристигането на останалитѣ живи затворници въ Охридъ, сърбитѣ сѫ отлѫчили трима родомъ отъ Велесъ, сѫдбата на които не е извѣстна. Отъ Охридския затворъ отдѣлили още 16 души старци и жени, които били изпратени къмъ Струга – Дебъръ. Други 35 души отъ затворницитѣ, между които и четникътъ Стоянъ Илиевъ отъ Рѣсенската чета (отдѣлението на Тале Андоновъ), въ деня на отстѫплението на сърбитѣ отъ Охридъ били изпратени въ Поградецъ. Какво се е случило съ останалитѣ затворници, не се знае точно. Но и до сега въ *Охридъ* се знае, че при отстѫплението си отъ тоя градъ сърбитѣ сѫ хвърлили трима нещастника въ бунара при старата черква „св. Климентъ" въ махалата „Имаретъ". Когато първитѣ разѣзди отъ българската кавалерия сѫ били вече въ Охридското поле, до самия градъ, сръбски войници още сѫ били заети съ разбиване на дюкянитѣ и магазинитѣ въ Охридската чаршия и съ оплячкосването имъ. Послѣдна жертва отъ тоя градъ на сръбската алчность за българска кръвь е станалъ гражданинътъ Василъ Дуковъ, който е билъ изведенъ отъ сръбски войници до градината на Абдула-ага и слѣдъ като му били взети всичкитѣ пари, тамъ е билъ закланъ.

Между Битолскитѣ затворници, които заедно съ отстѫпващитѣ сърби сѫ извършили одисеята Битоля – Рѣсенъ—Охридъ—Струга—Дебъръ, сѫ били и отвлѣченитѣ селяни отъ *с. Цапари*, а именно: Христо К. Вельовъ, Петре Мукевъ, Спиро Христовъ, Петре Симеоновъ, Христо Михайловъ, Апостолъ Трайковъ, Илия Стойчевъ и Лазо К Траяновъ, които, изнемощѣли и отпаднали, сполучили слѣдъ всички прѣмеждия да се върнатъ по домоветѣ си. При отстѫплението отъ Битоля сръбска жандармерия се е отбила и въ Цапари и потърсила селскитѣ св щеници и селянина Насе Димовъ, но като не намѣрила тѣхъ, задоволила се съ ограбване и побой надъ домашнитѣ имъ.

Кратово малко останало да се обърне на развалини отъ орѫдията, които сърбитѣ при отстѫплението си отправили отъ височината „Черни връхъ" къмъ града. Но едвамъ бомбарди-

ровката започнала и мѣстната революционна чета заедно съ милицията се отправили къмъ въпросната височина, ударили сърбитѣ и ги пропѫдили отъ тамъ, та спасили града.

Въ **Кочанска околия** освѣнъ убититѣ въ разни врѣмена отъ сърбитѣ 201 човѣка, отвлѣчени сѫ били при отстѫплението като арестанти, за ангария, или като войници 122 души. Опожарени кѫщи въ околията 261, 6 дюкяни, 2 магазина и 2 хотела, а ограбени 4 дюкяна, 1 ханъ, почти всичкия едъръ и дребенъ добитъкъ и маса покѫщнина.

Въ **гр. Свети Никола** сърбитѣ сѫ разбили дюкянитѣ въ цѣлата чаршия и ги ограбили, както и много частни кѫщи. Жената на Наце Арсовъ е била въ послѣдния моментъ поставена на тѣсно отъ сърбитѣ, които сѫ ѝ искали пари. Заплашена съ смъртъ, тя едва се е отървала, слѣдъ като е била принудена да намѣри такива отъ другадѣ. Наце Богевъ е билъ потърсенъ отъ сърбитѣ въ момента на отстѫплението, но той успѣлъ да се укрие отъ тѣхъ. Тогава зарадъ него сърбитѣ немилоставо били дъщеря му Стана. На отстѫпване подкарани сѫ били съ войскитѣ 150 души граждани къмъ Велесъ, но благодарение на тъмната нощь, повечето отъ тѣхъ успѣли да избѣгатъ и се изпокриятъ изъ пѫтя; само Гаврилъ Арсовъ, 55 годишенъ, е билъ закланъ; а Йове Димитриевъ, Петре Стефановъ, Стойче Илиевъ, Иванъ Яневъ, Христо Капетановъ, Борисъ Траяновъ. и Янко Арсовъ сѫ били отвлѣчени отъ сърбитѣ. И въ послѣдния моментъ сърбитѣ сѫ подпалили три кѫщи и три дюкяни въ града — Отъ селата въ Свети-Николска околия сърбитѣ отвлекли 30 души селяни, които минали прѣзъ града. Освѣнъ това задигнали сѫ голѣмо количество едъръ и дребенъ добитъкъ, както и цѣли хамбари жито. Само отъ село Нѣманици били закарани 50 коня, 100 вола и 150,000 оки жито.

Малко врѣме прѣди отстѫплението отъ **Щипска околия,** въ *с. Горни Балванъ* е билъ пратенъ да квартирува единъ сръбски капиганъ съ 50 души войника. Тѣ сѫ изнасилили Яна Петрова на 35 години, Вана Ладева на сѫщата възрасть, Севда Тасева на 50 години, Гюргя Ильова на 40 години. Васа Иванова на 25 години, Ванга Митева на 30 години и Петра Ладева на 25 години. А при самото отстѫпление жительтъ Коце Везенковъ отъ сѫщото село е грозно изтезаванъ и мушканъ отъ войници съ ножъ въ гръклана, за да си каже паритѣ. Отъ *с. Долно Трогерци,* сѫщата околия, отвлѣчени сѫ при отстѫплението Яне Шаклевъ, 70 годишенъ старецъ, Яне Стойчевъ, на сѫщага възрасть, Санде Кузинъ и Саздо Иванчовъ по на 55 години и Лазо Янковъ и Йорданъ Иванчевъ по на 35 години, като заедно съ отвлѣченитѣ закаранъ е и по-голѣмата часть отъ едрия добитъкъ, а взети пари въ брой отъ селото 3600 лв. — Отъ *с Сърчиево* отвлѣчени сѫ Тимо Петровъ на 45 годишна възрасть, Тоде Паневъ на 50, Симе Митевъ на 60, Коле Тасевъ и Митко Доневъ на 25 годишна възрасть.—Отъ

с. Таринци, сѫщата околия, отвлѣчени сѫ Тасе Стоиловъ на 45 години, Трайчо Ильовъ на 50 години и Петъръ Мановъ, който се е спасилъ съ бѣгство — Отъ отвлѣченитѣ прѣзъ 1913. година 15 души отъ *с. Люботенъ,* слѣдъ отстѫплението на сърбитѣ на 1915. г. намѣрени били отъ Мито Пѫдарина труповетѣ на 8 души около Ново-селската мера, а труповетѣ на другитѣ 7 души намѣрилъ Дѣдо Киро и синъ му Лазо отъ с. Доляни въ мерата на това село. Освѣнъ това тукъ били немилостиво бити отъ сърбитѣ, съ цѣль да изнудятъ паритѣ имъ, всички мѫже и жени отъ селото Селскиятъ писарь (родомъ отъ Сърбия) съ трима жандари извикалъ въ общинското управление селянигѣ, които били заставени да внесатъ 1500 л и 250 лири турски. А Зоя Манева съ дъщеря си Руса били бѣсени на гредата въ кѫщи и мушкани съ щикъ, задѣто мѫжътъ на първата е избѣгалъ И при отстѫплението селото е било подпалено отъ сърбитѣ. (Вж обр. № 16). Въ *с. Сарамзалино* изклани сѫ всрѣдъ самото село Димко Спировъ, Симо Стоянчевъ, Сане Пановъ и Мишко Колевъ отъ с Богословецъ. А завлѣчени къмъ Велесъ и послѣ заклани и хвърлени въ Вардара: Ване Димевъ, Коле Димевъ и Траянъ Димевъ — и тримата братя отъ сѫщото село. Отвлѣчени отъ сѫщото село още Гьошо Трайковъ и братовия му синъ Санде. — Отъ *с. Крупище,* сѫщата околия, отвлѣчени сѫ при сръбското отстѫпление Санде Коцевъ, Коце Доневъ и Величко Зафировъ и задигнатъ по-вечето отъ едрия и дребенъ добитъкъ отъ селото. — Отъ *с. Шопуръ* сърбитѣ задигнали при отстѫплението си всичкия едъръ добитъкъ Отъ *с. Брѣстъ* отвлѣченъ е при отстѫплението Иванъ Тодевъ, а отъ *с. Тонатарци*—Данаилъ Стояновъ Свещеникъ Наумъ отъ *с. Мечкуевци* е билъ диренъ въ кѫщи отъ сърбитѣ Като не сѫ го намѣрили, подложени били на грозни изтезания домашнитѣ му и най-подиръ била изгорена кѫщата му, въ пламъцитѣ на която били хвърлени и живи изгорѣли четирима души отъ селото (Вж. обр № 17) — *Село Патрикъ* е било подпалено отъ сърбитѣ прѣди отстѫплението (Вж обр. № 18). Една часть отъ *с. Лѣсковица* сѫщо е била изгорена (Вж. обр. № 19).

Отъ гр. **Радовишъ** убити били при отстѫплението на сърбитѣ: Наджи ефенди на 15 октомври 1915 година въ гр. Кочани; Илия Зафировъ 60 годишенъ първенецъ и дѣецъ по църковния въпросъ, убитъ на 6 ноември 1915 г. по пѫтя за гр. Призренъ; Мите Михайловъ — на 7 ноем по пѫтя за гр. Призренъ; Григоръ Стояновъ — на 14 ноем. по пѫтя за гр Шкодра; Ташо Андоновъ на 17 ноември по пѫтя за гр. Шкодра; Илия Карабашевъ — на 17 ноември по пѫтя за гр. Шкодра; Василъ Тазировъ — на 18 ноември по пѫтя за Шкодра; Бошнакъ Ахмедъ ага — на 18 ноем. по пѫтя за Шкодра; Стоянъ Мицевъ на 19 ноем. по пѫтя за Шкодра; свещеникъ Георги Икономовъ — убитъ на 21 ноември, вече въ гр.

Шкодра. Въ сѫщия день и въ сѫщия градъ сѫ убити и Мехмедъ Расимовъ Анифъ Ходжа и Наке Тошовъ. На 6 ноември и по пѫтя за гр. Призренъ е убитъ Коце Зафировъ; на 10 сѫщия мѣсецъ е убитъ въ гр. Призренъ Иванъ Тарабуловъ въ сѫщия день и въ сѫщия градъ сѫ убити и Туше Ташковъ и Иванъ Христовъ. Иосе Наковъ е убитъ въ гр. Дебъръ, Илия Бачковъ умрѣлъ въ гр. Охридъ, Георги Пецевъ умрѣлъ въ Санъ-Джовани Отъ сѫщия гр. Радовишъ избѣгали слѣдъ като сѫ били отвлѣчени отъ сърбитѣ: Туше Христовъ, Григоръ Лозналиевъ, Георги Христовъ. Туше Кочкаровъ и Хафъзъ Исмаилъ — всички отъ Призренския затворъ; Георги Лозналиевъ, Туше Теохаровъ, Дончо Андевъ, Тодоръ Цвѣтковъ. Георги Андрѣевъ, Траянъ Бойковъ, Христо Витановъ Туше Григоровъ и Григоръ Михаиловъ — отъ Шкодренския затворъ; Никола Зафировъ Абдураманъ Кадриовъ, Василъ Джарта, Туше Шапковъ, Сали-бей и Василъ Брендовъ избѣгали отъ Албания. (Вж. обр. № 20.) Безслѣдно изчезнали по пѫтя за Албания Костаки попъ Гавриловъ, Илия Тренчовъ и Коце Пецевъ отъ сѫщия гр Радовишъ. Тѣзи жертви на сръбския тероръ сѫ часть отъ арестуванитѣ на 3 мартъ 1915 г. и изтезавани граждани, съ цѣль да кажели какво се готвѣло противъ сръбската държава. Най-точни подробности и указания за сръбскитѣ жестокости при отстѫплението въ тая, както и въ други околии се намиратъ въ приложението къмъ цитираната и до сега книга *„Сръбскиятъ режимъ и революционната борба въ Македония“*, 1917 г.

Призренъ. Каква гробница прѣдставлява тоя градъ личи и отъ единъ рапортъ на началника на 3-а Балканска дивизия подъ № 1609. отъ 31. XII. 1915. г. Българскитѣ войски намѣрили въ влажнитѣ подземия на „калето“ въ тоя градъ 70 души българи, които прѣдставлявали плачевна гледка Всички били изтощени отъ гладъ, осакатѣли отъ мѫчения и болни отъ измръзване на ржцѣтѣ и краката. Между мѫченицитѣ лежали и разлагащитѣ се трупове на четирма българи; върху мъртвешкитѣ имъ лица сѫ били отпечатани слѣдитѣ на мѫчителни конвулсии, които свидѣтелствували за прѣждеврѣмената имъ мѫченическа смърть. Тѣ били погребани отъ свещеника на 29. Ямболски полкъ. Между тѣхъ се е борилъ съ смъртьта и единъ турчинъ. Прѣди да издъхне, той успѣлъ да каже, че въ затвора имало около 800 души, почти всички българи, между които и дѣца по на 12—16 годишна възрасть Тѣ сѫ били разкарвани ту въ Гиляни, ту въ Скопйе, ту въ Прищина. На 5. ноември 1915. г. пристигнали въ Призренъ, дѣто и били затворени въ „Калето.“ На 16 с. м. сърбитѣ извадили изъ затвора всички способни да се държатъ на краката си и ги отправили за Дяково, като оставили да гниятъ въ подземията на Призренското кале само съвършенно болнитѣ.

Обр. № 1. — Архимандритъ Методий Димовъ отъ гр. Воденъ, ректоръ на свещенническото училище въ гр. Скопие, жестоко битъ отъ сърбитѣ въ гр. Скопие. — Вижъ стр. 6.

БИБЛИОТ

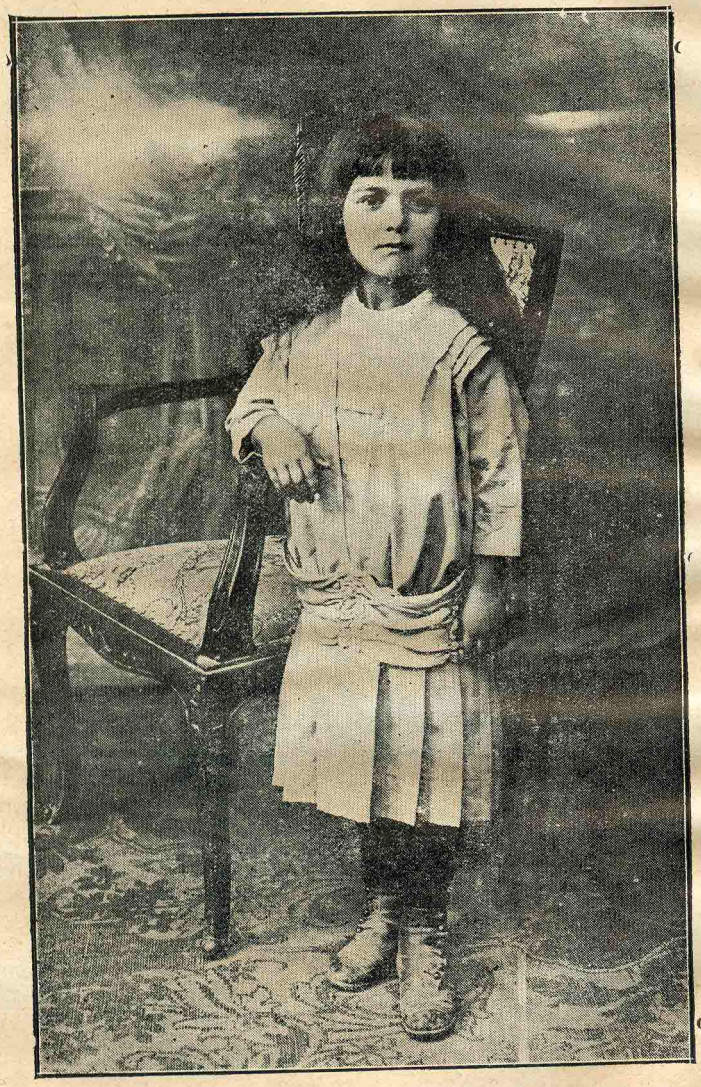

Обр № 2. — Малката Васка Зойчева отъ Скопйе, получила плѣсници отъ сръбския прѣстолонаслѣдникъ принцъ Александъръ за дѣто се е казала българка. — Вижъ стр. 6.

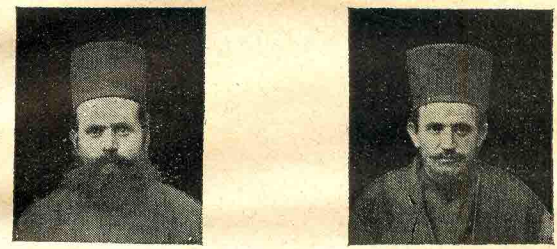

Обр. № 3. — Иеромонахъ Софроний, егуменъ на Кичевския манастиръ „Прѣчиста", застрѣлянъ отъ сърбитѣ, а едноврѣменно съ него нераздѣлимиятъ въ живота и смъртьта неговъ другарь свещеникъ Георги Попъ Ангеловъ отъ с. Слатино, Охридско, билъ разпнатъ отъ сърбитѣ като Исуса Христа. — Вижъ стр 9—10.

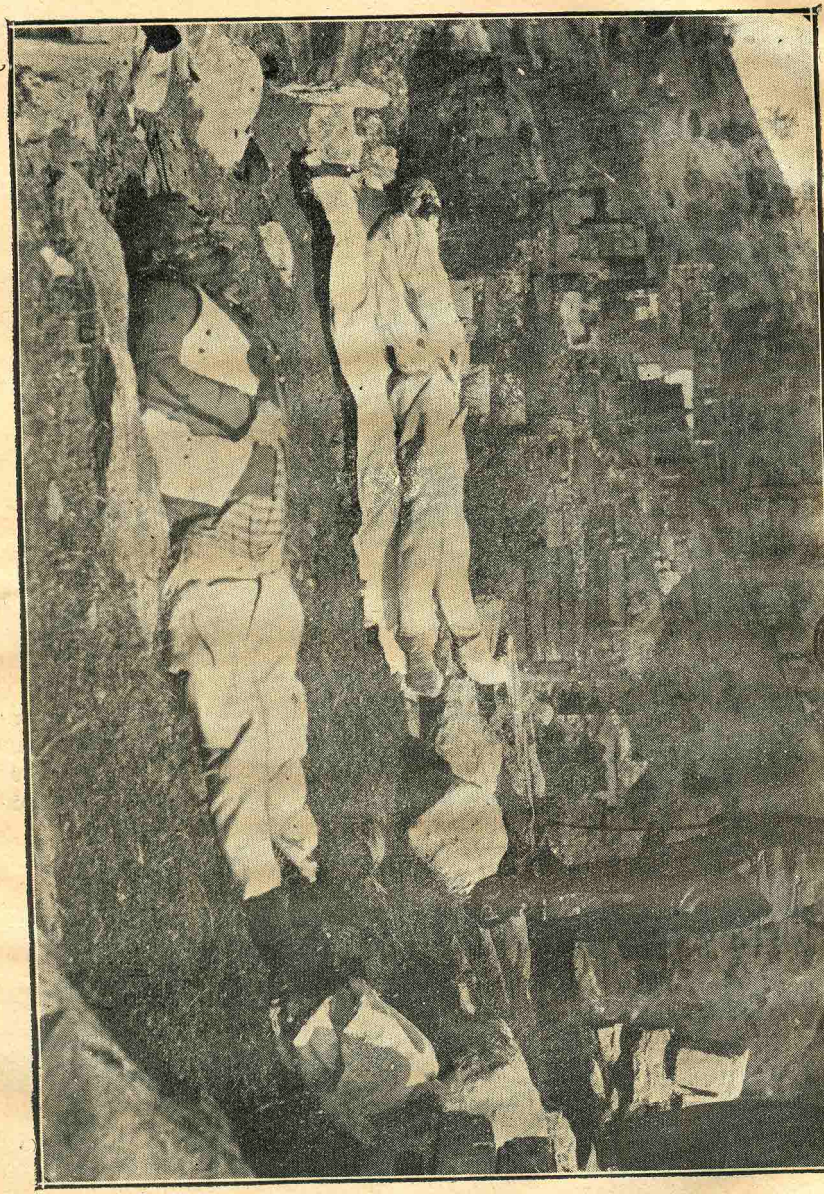

Обр. № 4. — Въ Дебърско сърбитѣ подложиха на сѣчь безъ брой българи и албанци, като опожариха и цѣли села. Горната снимка прѣдставлява трима българи отъ с. Кленье, убити отъ сърбитѣ. — Вижъ стр. 10.

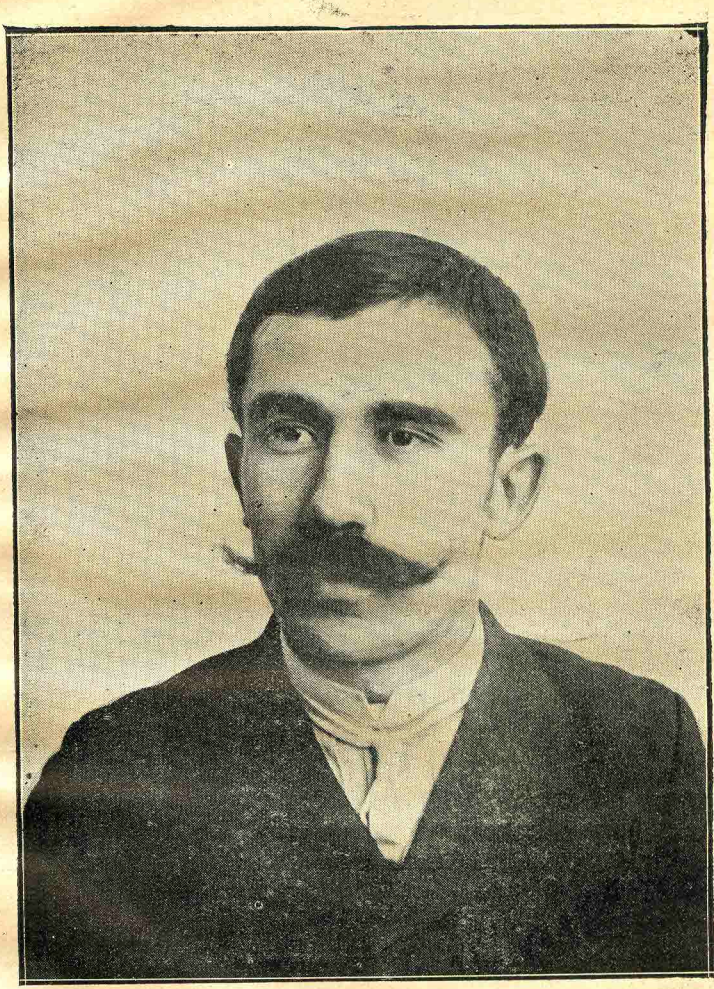

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Обр. № 5. — Димитъръ Ивановъ отъ Охридъ, учитель, сладкопоенъ пѣвецъ на народни пѣсни и синъ на прочутъ черковенъ пѣвецъ, жертва на сръбската отмъстителность при потушването на септемврийския бунтъ. Вижъ стр. 11.

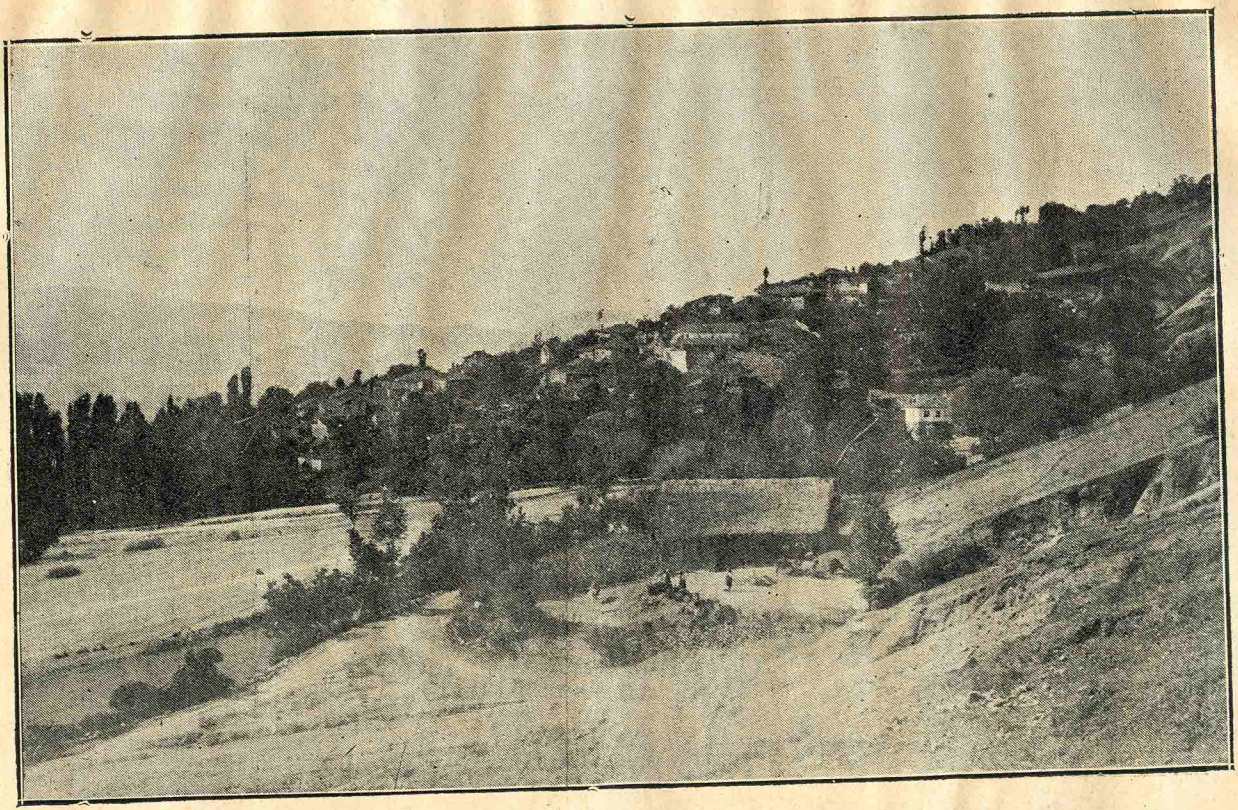

Обр. № 6. — Село Велгощи, Охридско, кждѣто сърбитѣ застрѣляха 12 души българи за участието на това село въ бунта противъ сръбската власть прѣзъ м. септември 1913. г. — Вж. стр. 12.

Обр. № 7. — Илия Йосифовъ, родомъ отъ Охридъ, четникъ прѣзъ турския режимъ, арестуванъ отъ сърбитѣ въ Битоля. Конвоиранъ къмъ Велесъ, той билъ убитъ отъ войницитѣ по пѫтя между Прилѣпъ и Велесъ на Бабуна планина. — Вижъ стр. 13.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Обр № 8. — Христо К. Вельовъ отъ с. Цапари, Битолско, тежко пострадалъ заедно съ мнозина свои съселяни прѣзъ сръбския режимъ. Вижъ стр. 13 — 14.

Обр. № 9. — Иванъ Котевъ отъ гр. Крушово, революционеръ още отъ турския режимъ, убитъ и обезглавенъ отъ сърбитѣ, а главата му хвърлена прѣдъ очитѣ на арестуванитѣ негови съграждани, за да се упражни надъ тѣхъ тероръ. — Вж стр. 16 — 17.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Обр. № 10. — Ефтимъ Яневъ Карамановъ, отъ гр. Радовишъ, съсѣченъ отъ сърбитѣ едноврѣменно съ избиването на десѣтки други негови съграждани. — Виж. стр. 19.

Обр. № 11. — Павелъ Дудуковъ и Иванъ Странджата отъ Малешевско сж живи хвърлени въ единъ бунаръ отъ сърбитѣ въ гр. Пехчево.
Вижъ стр 21.

Обр. № 12. — Свещеникъ Иванъ Мицовъ Зърлевъ отъ с. Владимирово, Малешевско, е отъ най-тежко изтезаванитѣ отъ сърбитѣ жертви; отъ адскитѣ мжки окото му изпръснало, а слѣдъ малко той издъхналъ. Вж. стр. 21, 22 и 23. Еднакво изтезаванъ билъ и свещеникъ Ив. Мирчевъ.

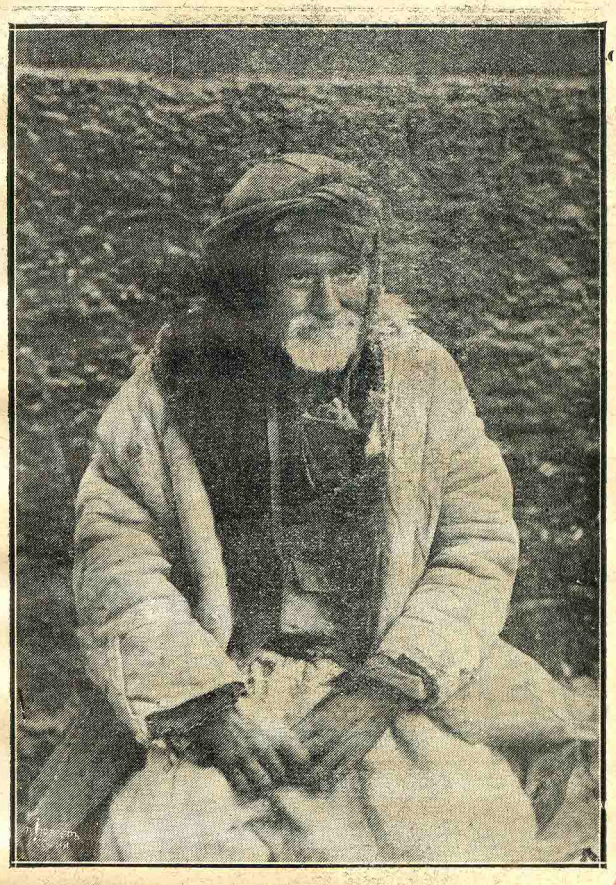

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Обр № 13. — Сърбитѣ като сж клали българи въ Македония, нѣкждѣ сж изгаряли тѣлата на жертвитѣ си. Дѣдо Филипъ Митревъ отъ село Патрикъ, Щипско, е живъ свидѣтель какъ 16 души селяни клани недоклани — изгорѣли въ кжщата на Доне Домазетовъ отъ сжщото село. Самъ дѣдо Филипъ, раненъ на нѣколко мѣста, едва се е спасилъ отъ изгаряне. — Вижъ стр. 26.

Обр. №14. — Сърбитѣ се спасяватъ отъ своя излишенъ товаръ при отстжплението. Ето една група убити българи при сръбското отстжпление отъ Скопие. Вж. стр. 28.

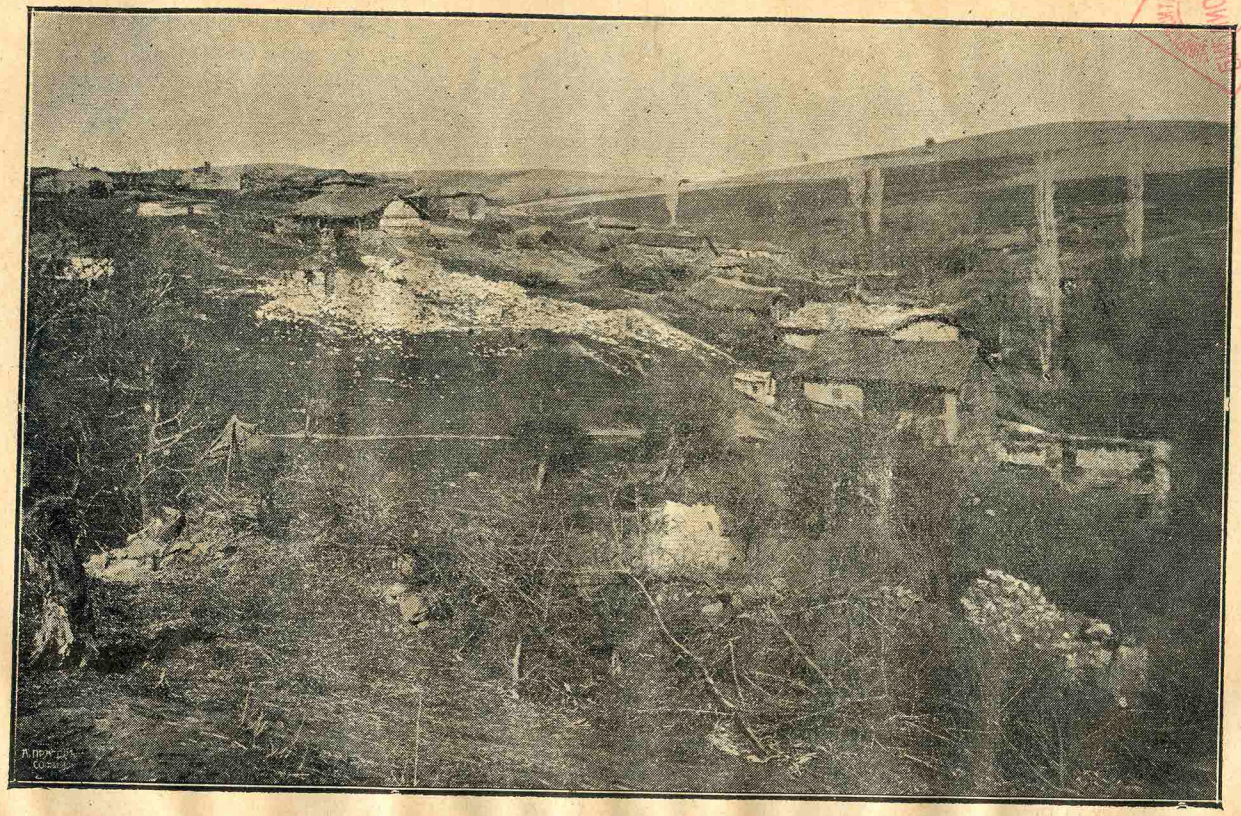

Обр. № 15. — с. Люботенъ, Щипско, е било подпалено отъ сърбитѣ при отстжплението имъ. Вижъ стр. 31.

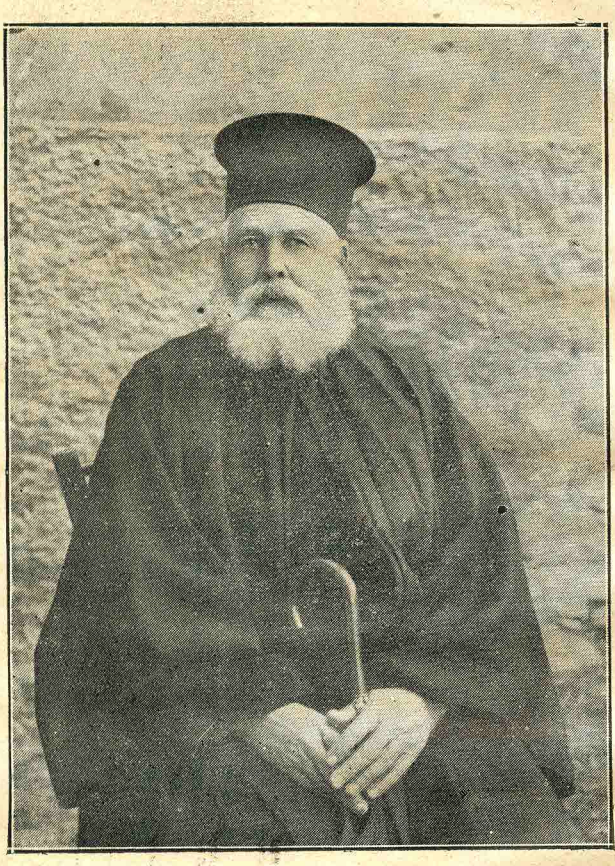

Обр. № 16. — Свещеникъ Наумъ отъ с. Мечкуевци, Щипско, е билъ подиренъ отъ сърбитѣ при отстжплението; не намѣрили него, сърбитѣ измжчвали домашнитѣ му, а най-послѣ подпалили кжщата му, въ която изгорѣли четирима отъ селото. — Вижъ стр. 31.

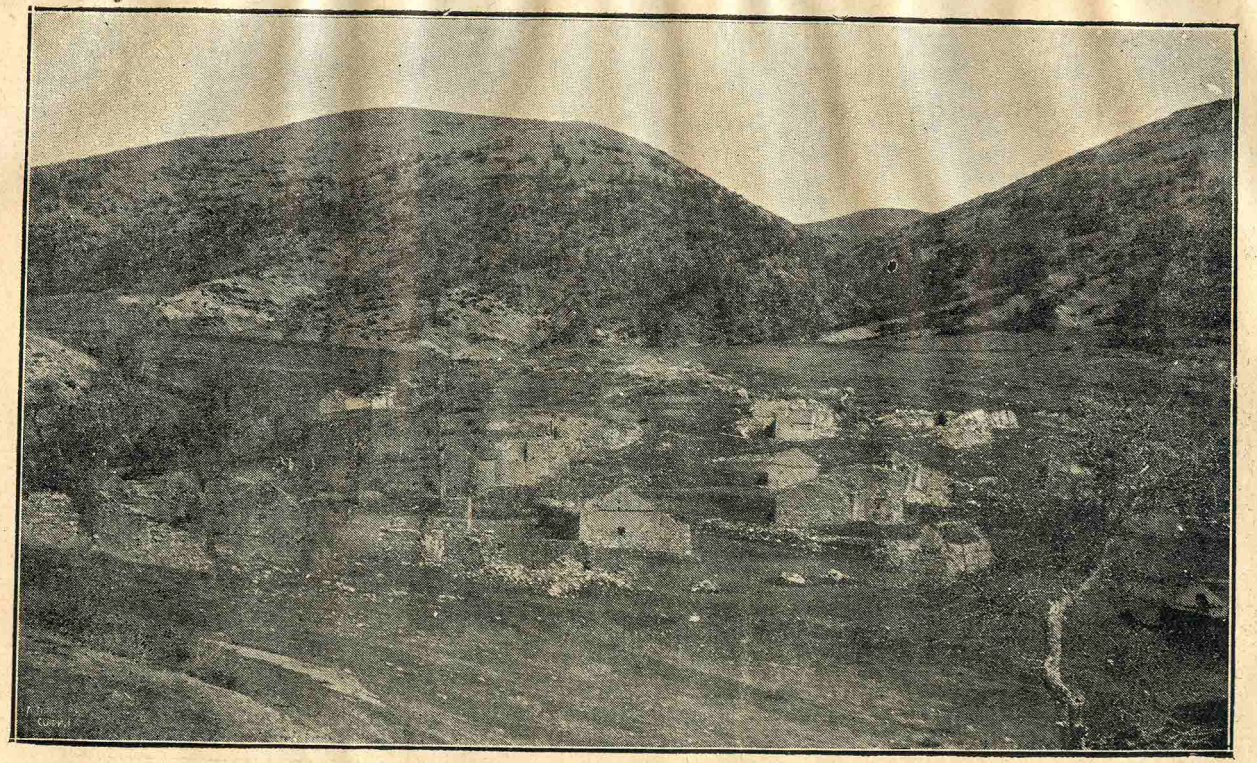

Обр. № 17. — Патрикъ, Щипско, подпалено отъ сърбитѣ при отстжплението. Вижъ стр. 31.

БИБЛИОТЕКА

Обр. № 18. — с. Лѣсковица, Щипско, изгорено при сръбското отстжпление. — Вижъ стр. 31.

Обр. № 19. — Отъ завлѣченитѣ при сръбското отстжпление българи мнозина сж успѣли да се спасятъ чрѣзъ бѣгство. Ето една такъва група Радовишани, избѣгали отъ Албания. — Вж. стр. 32.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Обр. № 20. — Група бѣжанци отъ Малешевско, напуснали огнищата си, за да се спасятъ отъ сръбския тероръ, фотографирани въ Горна-Джумая.

Обр. № 21. — Янаки Томовъ, родомъ отъ Галичникъ, убитъ отъ сърбитѣ въ врѣме на бунта противъ сръбския режимъ въ 1913 г.

БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Обр. № 22. — Георги Смиленовъ Кьосевъ отъ гр. Пехчево, организаторъ и революционеръ отъ турския режимъ, на распяти пегъкъ 1915 г. задигнатъ отъ сърбитѣ отъ дома му и слѣдъ тежки изтезания хвърленъ билъ отъ една урва и живъ погребанъ заедно съ брата си Иванъ Кьосевъ, Гаврилъ Ингилизовъ и Коле Куюмджията.

Обр. № 23 — Иванъ Фурнаджиевъ отъ с. Зърновци Кочанско, убитъ прѣзъ юни 1913 год. отъ сърбитѣ заедно съ 6 души негови другари между селата Лески и Зърновци.

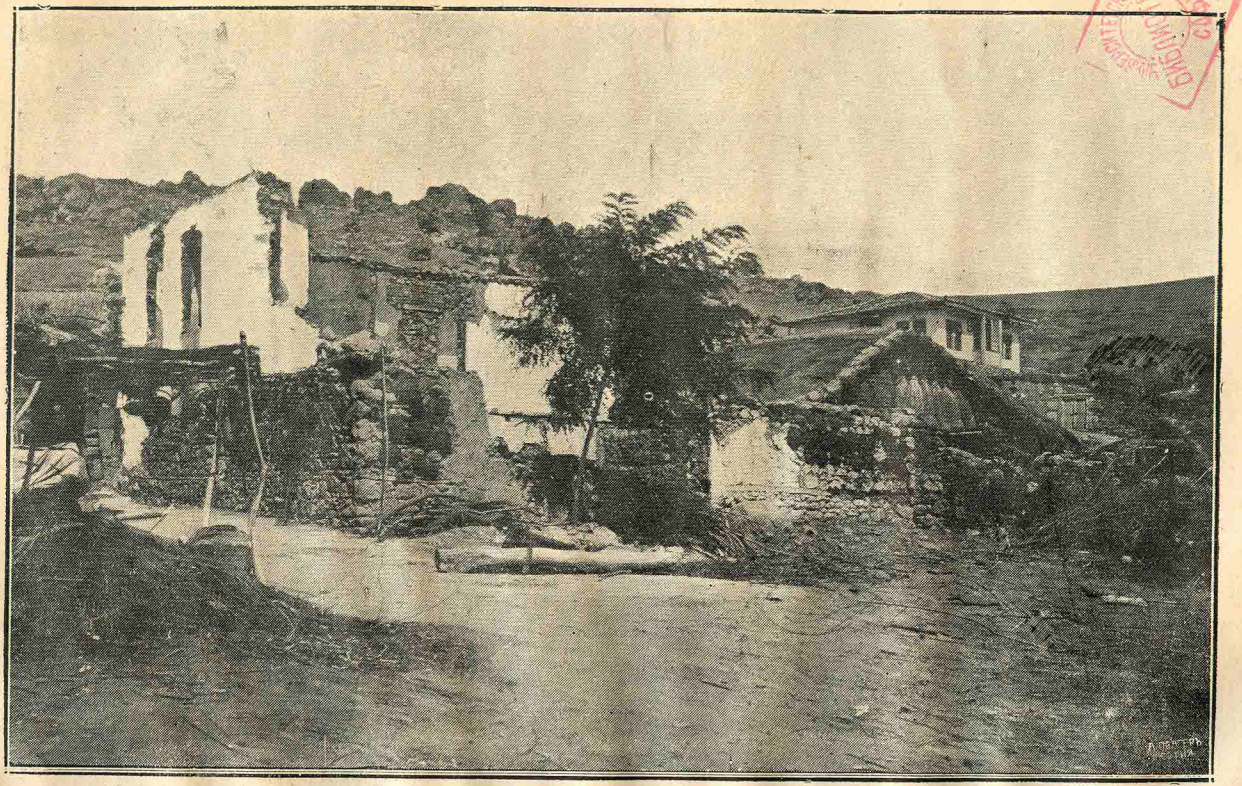

Обр. № 24. — Кжщата на Щипския войвода Иванъ Яневъ Бърльо въ с. Горни Балванъ, изгорена отъ сърбитѣ.

Обр. № 25. — Единъ отъ най-прѣданнитѣ на организацията куриери прѣзъ сръбския режимъ на смъртно легло.

Обр. № 26. — Никушъ Будимовъ отъ Тетово, старъ дѣецъ по черковния въпросъ; отъ тѫга нито единъ пѫть прѣзъ сръбската окупация не е излизалъ отъ дома си. Щомъ узналъ за пропѫждането на сърбитѣ и влизането на българскитѣ войски, пожелалъ да види български офицеръ и слѣдъ половинъ часъ затворилъ спокойно очи и издъхналъ. Погребанъ е билъ тържествено съ участието на българска войска.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Печатни грѣшки.

Стр.	7	р. 23	отдолѣ	напечатано освобождчнието да се чете освобождението
„	9	р. 1	отдолѣ	„ единиятъ е „ и двамата сж
„	10	р. 1	отгорѣ	„ билъ застрѣлянъ да се чете били застрѣляни
„	10	р. 1	отгорѣ	„ другиятъ да се чете свещ Георги п. Ангеловъ
„	10	р 14	отгорѣ	„ № 5 да се чете № 4
„	11	р. 13	отдолѣ	„ № 6 „ № 5
„	12	р. 6	отгорѣ	„ знечително да се чете значително
„	12	р. 12	отгорѣ	„ № 7 да се чете № 6
„	13	р. 3	отдолѣ	„ № 8 „ № 7
„	14	р. 12	отгорѣ	„ № 9 „ № 8
„	17	р. 18	отгорѣ	„ № 10 „ № 9
„	19	р. 3	отгорѣ	„ № 11 „ № 10
„	21	р. 18	отгорѣ	„ № 12 „ № 11
„	23	р. 5	отгорѣ	„ № 13 „ № 12
„	26	р. 5	отдолѣ	„ № 14 „ № 13
„	27	р. 14	отдолѣ	„ Македония да се чете на Македония
„	28	р. 12	отгорѣ	„ № 15 да се чете № 14
„	31	р. 16	отгорѣ	„ № 16 „ № 15
„	31	р. 13	отдолѣ	„ № 19 „ № 18
„	31	р. 14	отдолѣ	„ № 18 „ № 17
„	31	р. 15	отдолѣ	„ № 17 „ № 16
„	32	р. 17	отгорѣ	„ № 20 „ № 19

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Още стотици книги на дейци родени в географска област Македония може да намерите на:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски"
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

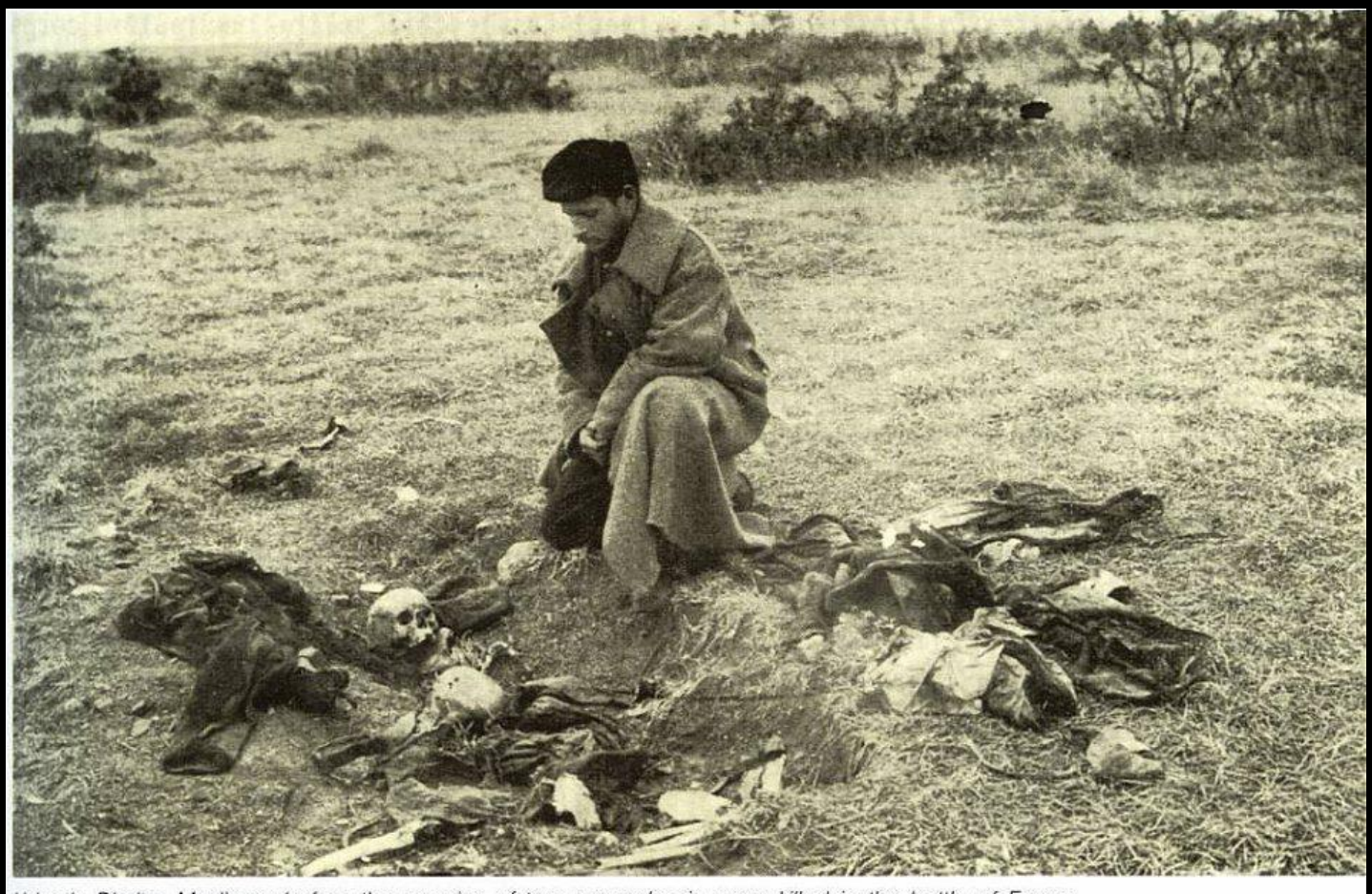

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres